

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ
БӘРІМБЕК БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫ**

ӘОЖ 342.92

АКСИЕВ БЕРИК ЖЕНИСБЕКОВИЧ

**«Қоғамдық тәртіпті сақтау бойынша патрульдік полиция қызметін
ұйымдастыру»
«7М12302 – Құқық қорғау қызметі»
(бейіндік бағыты)**

**«7М12302 - Құқық қорғау қызметі» білім беру бағдарламасы бойынша
«Ұлттық қауіпсіздік және әскери іс магистрі» дәрежесін алу үшін
магистерлік жоба**

**Ғылыми жетекші:
Әкімшілік – құқықтық пәндер
кафедрасының бастығы, PhD
докторы, полиция полковнигі
Т.С. Салкебаев**

Қарағанды 2024

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР.....	3
ҚЫСҚАРТУЛАР МЕН ШАРТТЫ БЕЛГІЛЕР ТІЗІМІ.....	4
АНЫҚТАМАЛАР.....	5
КІРІСПЕ.....	6
1. ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІ САҚТАУ БОЙЫНША ПАТРУЛЬДІК ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АҒЫМДАҒЫ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ.....	10
2. ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІ САҚТАУ БОЙЫНША ПАТРУЛЬДІК ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӨНІНДЕГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕГЕ ШОЛУ.....	16
3. ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІ САҚТАУ БОЙЫНША ПАТРУЛЬДІК ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӨНІНДЕГІ ІІО ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ МЕН ДАМУ ДЕҢГЕЙІ.....	20
4. ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІ САҚТАУ БОЙЫНША ПАТРУЛЬДІК ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ДАМУДАҒЫ МІНДЕТТЕРІ, НЕГІЗГІ ҚАҒИДАТТАРЫ МЕН ЖАЛПЫ ТӘСІЛДЕРІ.....	26
5. КҮТІЛЕТІН НӘТИЖЕЛЕР, ЖОБАНЫ ІСКЕ АСЫРУ КЕЗЕҢДЕРІ.....	33
6. ЖҰМЫСТЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ШАРАЛАРДЫ ІСКЕ АСЫРУҒА КӨЗДЕЛЕТІН НОРМАТИВТІК ҚҰЖАТТАРДЫҢ ТІЗБЕСІ.....	36
ҚОРЫТЫНДЫ.....	37
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ.....	39

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда қабылданды.
2. Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 23 сәуірдегі № 199-V ҚРЗ.
3. Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы.
4. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ.
5. Қоғамдық қауіпсіздікті қоғаммен әріптестік жасап қамтамасыз етудің 2024 – 2028 жылдарға арналған тұжырымдамасын (құқық бұзушылық профилактикасы саласында) бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 29 желтоқсандағы № 1233 қаулысы.
6. «Елді мекендерде және қала сыртындағы автомобиль жолдарында қоғамдық тәртіпті сақтау және жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша Қазақстан Республикасы полиция қызметкерлерінің патрульдік-бекеттік қызметті атқаруы жөніндегі нұсқаулықты бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2023 жылғы 15 ақпандағы № 164 бұйрығы.
7. «Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары қызметкерлерінің әрекеттерін және қылмыстық немесе әкімшілік құқық бұзушылықтардың жасалу фактілерін тіркеу үшін техникалық құралдарды пайдалану нұсқаулығын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2014 жылғы 31 желтоқсандағы № 971 бұйрығы.
8. Құқық қорғау қызметі туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV Заңы.

ҚЫСҚАРТУЛАР МЕН ШАРТТЫ БЕЛГІЛЕР ТІЗІМІ

ҚР – Қазақстан Республикасы
ПО – ішкі істер органдары
ЖКО – жол көлік оқиғасы
АҚШ – Америка Құрама Штаттар
БАӘ – Біріккен Араб Әмірлігі
ЖПҚ – жергілікті полиция қызметі
ПБҚ – патрульдік – бекеттік қызметі
ПБЖ – патрульдік – бекеттік жасақтары
ТЖ – төтенше жағдайы
ЖЖҚ – жол жүру қағидалары

АНЫҚТАМАЛАР

Осы жобада келесі терминдер мен ұғымдар тиісті анықтамаларымен қолданылады:

Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары - адамның және азаматтың өмірін, денсаулығын, құқықтары мен бостандықтарын, қоғамның және мемлекеттің мүдделерін құқыққа қарсы қолсұғушылықтан қорғауға, қоғамдық тәртіпті сақтауға және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге арналған құқық қорғау органы болып табылады.

Патрульдік-бекеттік қызметі - елді мекендерде және қала сыртындағы автомобиль жолдарында қоғамдық тәртіпті сақтау және жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі Қазақстан Республикасы полиция қызметкерлерінің және Ұлттық ұланның әскери қызметшілерінің атқару тәртібін айқындайтын қызметі.

Жол көлік оқиғалары – көлік құралдарының жол жүруі процесінде және оның қатысуымен туындаған, өліміне, денсаулығына зиян келтіруге, көлік құралдарының, құрылыстардың, жүктердің бүлінуіне не өзге де материалдық залалға әкеп соққан оқиға.

Әкімшілік құқық бұзушылық - әкімшілік жауаптылық көзделген, жеке тұлғаның құқыққа қарсы, кінәлі (қасақана немесе абайсызда жасаған) әрекеті не әрекетсіздігі немесе заңды тұлғаның құқыққа қарсы әрекеті не әрекетсіздігі деп танылады.

КІРІСПЕ

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Қазақстан Республикасында адам мен азаматтардың өмірі мен қауіпсіздігіне, оның конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету, мемлекеттің жеке адам мен қоғам қауіпсіздігінің кепілі ретіндегі рөлін күшейту, осы үшін қажетті құқықтық база мен оны қолдану тетігін құру қазіргі уақытта ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы негізгі міндеттер ретінде қаралады

ҚР құқықтық жүйесін жаңғырту бойынша өткізілген іс-шаралар халықтың әл-ауқатының деңгейін арттыруға, экономиканың өсуіне және білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау және жұмысқа орналасуға байланысты әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталған мемлекеттік басқару моделін жақсартуға айтарлықтай ықпал етті. Осыған қарамастан, азаматтардың мемлекеттік институттарға деген сенім деңгейінің төмендеуінен туындаған мемлекеттік қызметтегі дағдарыс оны қалпына келтіру үшін сындарлы және тиімді шаралар қабылдауды талап етеді.

Қоғамдық өмірдің қалыптасқан салаларындағы көптеген өзгерістер, демократия мен жариялылықты дамыту, құқықтық мемлекет құру жағдайында заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайту, азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін мүлтіксіз қамтамасыз ету, әлеуметтік әділеттілік қағидатын іске асыру мәселелері ерекше өзекті болып қала береді.

Өкініштісі дамыған қоғамымызда әлі де қоғамдық орындарда қоғамдық тәртіпке, имандылыққа, басқару институтына қарсы қылмыстары мен құқық бұзушылықтардың үлес салмағы жоғары. Қылмыстар мен құқық бұзушылықтардың қоғамдық орындарда, алаңдарда, көшелерде, алаңдар мен саябақтарда шамамен қырық пайызын құрайды.

Қоғамдық тәртіп саласындағы азаматтардың құқықтары олардың осы саладағы міндеттермен байланысынан тыс қарастырыла алмайды. Өркениетті қоғамдағы құқықтар мен міндеттердің бірлігі қоғам мен жеке тұлғаның мүдделерінің үйлесуіне негізделген. Қоғамда өмір сүру және қоғамнан бос болу мүмкін емес екені белгілі. Қазақстан Республикасының азаматтары құқық нормаларында және өзге де әлеуметтік нормаларда белгіленген қоғамдық тәртіпті, қоғамдық орындардағы мінез-құлық қағидаларын сақтауға міндетті. Қазақстан азаматтары қоғамдық тәртіп саласында белгіленген арнайы тыйымдарды сақтауға тиіс.

Патрульдік полицейлер қоғамдық тәртіп пен азаматтардың қауіпсіздігіне қамқорлық жасайды. Олар қоғамдық тәртіпті бұзумен байланысты сын - қатерлерге жауап береді.

Зерттеу тақырыбының осыған дейінгі зерттелгендік деңгейі. Қоғамдық тәртіпті сақтау бойынша патрульдік полиция қызметін ұйымдастыру мәселелерін көптеген өкілдері өз еңбектерін арнады; атап айтқанда А.П. Алехин, И.И. Веремеенко, М.И. Еропкин, М.А. Кызылов, Ф.Е. Колонтаевский, Е. Баянов, Г.Н. Күнқожаева, Л.Л. Попов, А.В. Серегин, Е.Т. Жалбууров және

басқа ғалымдардың еңбектерінде терең зерттелген. А.П. Коренев, А.П. Лончаков, В.Н. Лапшин, Е.О. Тузельбаев, Е.Т. Абеуов, В.В. Филин және басқа авторлардың еңбектерінде патрульдік полицияның қоғамдық тәртіпті сақтау жөніндегі қызметін ұйымдастыру мәселелері қаралды.

Зерттеудің мақсаты қоғамдық тәртіпті сақтау бойынша патрульдік полиция қызметін ұйымдастыру, сондай-ақ тиісті қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеудің шетелдік тәжірибесін реттейтін заңнаманы талдау негізінде құқықтық реттеудің негізгі проблемалары мен қайшылықтарын анықтау, құқық нормаларын іске асыру және аталған проблемаларды жою бойынша ұсыныстар тұжырымдау болып табылады.

Алға қойылған мақсатқа жету үшін мынадай міндеттерді шешу көзделеді:

- қоғамдық тәртіпті сақтау бойынша патрульдік полиция қызметін ұйымдастыру бойынша заңнаманың қалыптасуы мен дамуын зерттеу;
- полиция қызметкерлерінің қоғамдық тәртіпті сақтау бойынша патрульдік полиция қызметін ұйымдастыру мәселелерді салыстырмалы-құқықтық зерттеу жүргізу (халықаралық тәжірибе);
- қоғамдық тәртіпті сақтау бойынша патрульдік полиция қызметін ұйымдастыруды көздейтін нормаларды қолданудың тәжірибесін зерттеу және қорытындылау;
- патрульдік полиция қызметкерлерінің қоғамдық тәртіпті сақтау мен имандылыққа қол сұғатын құқық бұзушылықтардың әкімшілік-құқықтық және криминологиялық талдау жүргізу;

Зерттеу объектісі қоғамдық қатынастармен реттелген қоғамдық тәртіпті сақтау бойынша патрульдік полиция қызметін ұйымдастыру үрдісінде пайда болатын құқық нормалар.

Зерттеу пәні қоғамдық тәртіпті қорғау жөніндегі патрульдік полиция қызметінің құқықтық ұйымы болып табылады.

Зерттеудің әдіснамалық негізі танудың әмбебап ой толғау әдісі, сондай-ақ басқа да жалпы ғылыми және жеке ғылыми әдістердің жиынтығы болды (тарихи-құқықтық, формальды-логикалық, салыстырмалы - құқықтық, нақты-социологиялық, лингвистикалық, статистикалық-математикалық және т.б.).

Зерттеудің ғылыми жаңалығы зерттеуде талданатын сұрақтар жиынтығымен, сондай-ақ оларды қарастырудың тандалған тәсілімен алдын-ала анықталған. Автор қоғамдық тәртіпті сақтау бойынша полицияның әкімшілік-құқықтық мазмұнын дәстүрлі талдаумен шектелмей, патрульдік полицияның қоғамдық қауіпті іс-әрекетке қарсы іс-қимыл саласындағы негізгі аспектілерін қарастырды және осы қызметтің қоғамдық тәртіпті сақтау жөніндегі қызметін жетілдіруге, олар үшін қылмыстық және әкімшілік жауапкершіліктің негізін саралауға және оларды іске асыруға қатысты принципті ережелерді тұжырымдады. Автор анықтаған зерттеу нәтижелері зерттелетін қол сұғушылықтарға тән негізгі ерекшеліктер мен тенденциялар теориялық ойлар кешенін тұжырымдауға, патрульдік полицияның жұмысын ұйымдастыру және

қызметін жетілдіру бойынша бірқатар ұсыныстарды негіздеуге және қарастырылып отырған мәселелердің бірқатар объективті және субъективті белгілерін түсіндірудің бірыңғай тәсілдерін жасауға мүмкіндік берді.

Ғылыми жаңалық қорғауға шығарылатын күтілетін нәтижелерде де көрініс табады:

- «қауіпсіздік» санаты ҚР ӘҚБтК-нің 30-тарауына енгізілген Әкімшілік құқық бұзушылықтардың барлық тобының фокус-объектісі ретінде әрекет етуі тиіс, осыған байланысты осы тараудың атауын өзгерту және былайша тұжырымдау қажет: «Көліктегі және жол шаруашылығындағы қозғалысы мен пайдалану қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар».

- Қазақстан Республикасы үшін айыппұл баллдарының жинақтаушы жүйесі қолайлы. Бір бұзушылық үшін қосылуы немесе алынуы мүмкін ең жоғары балл-10 балл, ең аз 3 балл. Барлық бұзушылықтар дерекқорға енгізіледі және теріс баллмен көрсетіледі. Ең көп ұпай жинаған кезде – жүргізуші көлік құралын басқару құқығынан айырылады. Жүргізуші алған (немесе одан алынған) айыппұл балдарын есепке алу және жалпы жол қозғалысы ережелерін бұзушылықтарды балдық бағалау жүйелерін басқару үшін автоматтандырылған орталықтандырылған тіркелімдер жасау қажет.

- шетелдік тәжірибені ескере отырып, патрульдік полиция қызметкері кезекшілік кезінде өзімен бірге ала алатын қолма-қол ақша мөлшеріне ерекше шектеулер қою керек. Қазақстан Республикасы үшін бұл тәжірибе қолайлы, себебі бұл сыбайлас жемқорлықты азайтуға көмектеседі. Патрульдік полиция қызметкерлері қызмет атқару кезінде өздерімен бірге 10 000 теңге соманы белгілеуге құқылы ұсынылатын ақшалай лимит (шек) ретінде.

- жолдағы мінез-құлқын бақылау үшін жүргізуші Халыққа қызмет көрсету орталығына жүгіне алады немесе Egov арқылы ақпарат алып, оның ұпайлары туралы ақпарат ала алады.

Қоғамдық тәртіпті сақтау бойынша патрульдік полиция қызметін ұйымдастыруды жоғары деңгейге жеткізу үшін келесі қызметке көп назар бөлген дұрыс. Негізгі мақсаты – азаматтардың өмірін, денсаулығын, құқықтары мен бостандықтарын кез келген заңсыз және қылмыстық әрекеттерден қорғау, өмірлік қиын жағдайға, дәрменсіз жағдайға тап болған, қылмыскерлердің құрбаны болған адамдарға көмек көрсету, сауатты ұйымдастыру (алғашқы медициналық көмек көрсетуді талаптарды білуін үнемі тексеру); әкімшілік құқық бұзушылықтар мен қылмыстарды ескерту мен жолын кесу, жасалуына әкеп соғатын себептер мен ықпал ететін жағдайларды анықтау, және де құзыреті шегінде жою.

Патрульдік полицияның қоғамдық тәртіпті қорғау, оларды қолдану процесін оңтайландыру жөніндегі қызметін жетілдіру жөніндегі негізгі теориялық ережелер, тұжырымдар, ұсынымдар халықаралық ғылыми-практикалық конференцияларда жарияланған автордың 2 ғылыми мақаласында баяндалған:

Аксиев Б.Ж. Қоғамдық тәртіпті сақтау бойынша патрульдік полиция қызметінің кейбір мәселелері // «Ғылым және жастар: жаңа идеялар мен шешімдер» халықаралық ғылыми – теориялық конференциясы. Центрально-Казахстанская академия, Караганда - 2024 г.

Аксиев Б.Ж. Қоғамдық тәртіпті сақтау бойынша патрульдік полиция қызметін ұйымдастыру жөніндегі халықаралық тәжірибеге шолу // «Заң ғылымының қазіргі даму үрдістері» халықаралық ғылыми – практикалық конференциясы. ҚР ІІМ Б.Бейсенов ат. Қарағанды академиясы, Қарағанды - 2024 г.

1. ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІ САҚТАУ БОЙЫНША ПАТРУЛЬДІК ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АҒЫМДАҒЫ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ

Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде бекітеді, оның ең жоғары құндылықтары адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылады. Республика қызметінің негізгі қағидаттары: қоғамдық келісім мен саяси тұрақтылық, бүкіл халықтың игілігі үшін экономикалық даму, қазақстандық патриотизм, мемлекеттік өмірдің аса маңызды мәселелерін демократиялық әдістермен, соның ішінде республикалық референдумда немесе Парламентте дауыс беруді шешу болып табылады [1], мұның бәрі қоғамдық тәртіпті сақтаусыз және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етпей мүмкін емес, ал бұл патрульдік полицияның басты функциясы.

Адамдардың қалыпты өмірінің жұмыс істеуі, сондай-ақ бүкіл қоғамның дамуы мен өмір сүруі үшін қауіпсіздік пен құқықтық тәртіп қажет. Әкімшілік-құқықтық қатынастар нормаларын іске асырудың маңызды бөлігі қоғамдық орындарда құқықтық тәртіпті сапалы сақтау болып табылады. Бұл процесте, атап айтқанда, құқықтық тәртіпті қамтамасыз етуде маңызды емес нәрсе-бұл сапалы нормативтік-құқықтық база. Оны мемлекеттік құрылымдардың да, қоғамдық институттардың да жүзеге асыруы, орындауы, қолдауы. Бекітілген Нормативтік-құқықтық базаларға, нысандарға, әдістер мен құралдарға сүйене отырып. Жеке және заңды тұлғалардың құқықтарын дұрыс жүзеге асырмай, қоғамдық қауіпсіздік пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету мүмкін емес. Бұл құқықтар демократиялық мемлекеттің нормативтік-құқықтық базасында тұрақты түрде бекітіліп, кепілдендірілуі керек. Сондай-ақ, құқықтық қатынастардың барлық мүдделі субъектілері қоғамдық тәртіпті қорғауға және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге тартылуы тиіс.

Жоғарыда келтірілген тұжырымдарға сүйене отырып, «қоғамдық тәртіпті сақтау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету» деген тұжырым жасауға болады, бұл қоғамдық орындарда туындайтын қауіптің жоғарылауы кезінде нормативтік құқықтық актілерде бекітілген әдістерді, құралдар мен құралдарды дұрыс пайдаланудан басқа ештеңе емес.

Қоғамдық орындарда тәртіпті қамтамасыз етуді деп айқындауға болады. Осылайша, «қоғамдық құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету» ұғымы қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді де қамтиды, яғни. барлығын және әрқайсысын абайсыз заңсыз әрекеттерден, қауіптілігі жоғары көздерді пайдалану салдарларынан, табиғаттың дүлей күштерінен, апаттардан, апаттардан және т. б. қорғау.

Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы заңның 9-1 бапқа сәйкес патрульдік полиция, жергілікті полици қызметінің құрамдас бөлігі. Қазақстан халқына қызмет етуге тиісті ішкі істер органдары қоғамдық

қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында мынадай міндеттерді жүзеге асырады:

1) құқық бұзушылықтар профилактикасы;

2) қоғамдық тәртіпті сақтау;

3) қылмыстылықпен күрес;

4) қылмыстық жазаларды және қылмыстық-құқықтық ықпал етудің өзге де шараларын, сондай-ақ әкімшілік жазалауларды орындау [2].

Құқықтық тәртіпке қауіп төнуі мен азаюы, қылмыстардың көбеюі әрқашан мемлекеттің дамуындағы тұрақты проблемаларды бастан кешіруіне, экономикалық тұрақсыздықтың пайда болуына, инвесторлардың ел экономикасына инвестиция салуға құлықсыз болуына әкеледі.

Патрульдік полиция басқа полиция бөліністермен салыстырғанда, күнделікті тікелей халықпен байланыс жасауда, халықтың сенімін артатын басты бөлімше болатынына сенеміз. Қазақстан Республикасының құқықтық саясаты тұжырымдамасында айтылғандай, құқық қорғау жүйесін реформалаудың негізгі бағыттарының бірі ішкі істер органдары көшуді жүзеге асырып жатқан полицияның сервистік моделін дамыту болуға тиіс. Сервистік тәсілге бағдарланған ұлттық полиция моделінің базалық компоненттерін қоғаммен әріптестік өзара қарым-қатынастарды орнатуға, оның ішінде нақты аумақта тұратын тұрғындардың пікірін ескере отырып, мәселелерді шешуге басымдық беру, сондай-ақ азаматтардың полицияға қолжетімділігін жеңілдетуге бағытталған қадамдық қолжетімділікті қамтамасыз ету жолымен бағытталған проактивті жұмыс болады [3].

Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының қазіргі кезеңінде адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарына, қоғамның рухани және материалдық құндылықтарына нұқсан келтіру тұрғысынан бірқатар проблемаларды, олардың алдын алу шараларын атап өтуге болады. құқық бұзушылықтар мен қылмыстар, атап айтқанда осы субъектілердің өзара әрекеттесу механизмінің өзгеруі.

Еліміздегі құқық бұзушылықтар мен қылмыстардың статистиканы талдауы құқық бұзушылық санының төмендеу үрдісі байқалуда, мысалы 2018 жылғы 292,3 мыңнан, 2022 жылы 157,5 мыңға дейін. Осы кезеңде құқық бұзушылықтар мен қылмыстардан зиян шеккен адамдардың саны 1,7 есеге (2018 ж. 240,5 мыңнан 2022 ж. 128,5 мыңға дейін), қылмыстардан зардап көрген әйелдер саны 116,7 мыңнан 64,2 мыңға дейін, ер адамдардың саны 123,8 мыңнан 64,3 мыңға дейін қысқарды. Қуантатыны қоғамдық орындарда, әсіресе көшеде жасалған құқық бұзушылықтар мен қылмыстардың тіркелген санының екі есе (105,6 мыңнан 42,5 мыңға дейін) төмендеуінің жақсы үрдістің байқалғаны. Қолданылып жүрген алдын алу шаралары жасалған заң бұзушылықтардың деңгейін соңғы бес жылда екі есе төмендетуге мүмкіндік берді. Өкініштісі, жол жүру қауіпсіздігі мәселесі қоғамды қатты алаңдатады. Бес жыл ішінде жол-көлік оқиғасында 11,2 мың адам қаза тапты, 97,7 мың адам жарақат алды, олардың басым бөлігі – экономикалық тұрғыдан белсенділер [4].

Қылмыстың өңірлік ерекшелігі түрлі факторлардың әсерінен қалыптасады. Географиялық және климаттық ерекшелігін ескерсек, Атырау, Маңғыстау, Шығыс Қазақстан, Батыс Қазақстан және Алматы облыстарында браконьерлікке, оның ішінде заңсыз балық аулауға байланысты, Шығыс Қазақстан, Қызылорда, Батыс Қазақстан және Қостанай облыстарында мал ұрлығы сияқты құқық бұзушылық көп жасалады [4].

Халықаралық сарапшылардың қорытындысына сәйкес Қазақстанда құқық бұзушылықтардың деңгейі орташадан сәл жоғары, мұнда қылмыстан зиян шегу деңгейі табыс пен білім деңгейіне парапар түрде өсуде, мұны аймақтардың ерекшелігіне байланысты, әсерін тигізуі теориясымен түсіндіруге болады (Еуропалық Одақтың «Қазақстандағы қылмыстық сот төрелігін жетілдіру» жобасы шеңберіндегі «Қазақстандағы тұрғындардың құрбан болуы деңгейін және құқық қорғау органдарына деген сенімін бағалау» зерттеуі, 2018 ж.) [5, 6-7 б.].

Қазіргі уақытта немесе келешекте қандай да бір мәселелер шешілетінін, кімге көмектесу керектігін, қай учаскеде күштерді қайта бөлуді және оларды қалай маневрлеуді анықтауға, қолда бар күштер мен құралдарды және оларды пайдалану нәтижелерін бағалауға мүмкіндік беретін

Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету үшін, қоғамдық тәртіпті сақтау қызметінің желісі бойынша жедел жағдайды талдау, қылмысты, қоғамдық тәртіпті қорғауды және жұмыс нәтижелерін сипаттайтын деректерге сәйкес қызмет көрсетілетін аумаққа және халыққа қатысты тұжырымдар ішкі істер органдарының ұйымдастырушылық қызметіндегі негізгі бағыттарды, проблемалар мен кемшіліктерді анықтауға, артта қалған әкімшілік учаскелерді, оң және теріс факторларды анықтауға мүмкіндік береді.

Құқық тәртібін қамтамасыз ету саласында институционалдық-құқықтық реттеу 2018 – 2022 жылдар кезеңінде заңнамалық және ұйымдық сипаттағы негізгі стратегиялар:

- құқық бұзушылыққа «мүлдем төзбеушілік» қағидатын қамтамасыз етуге;
- азаматтардың заңды құқықтары мен бостандығын қылмыстық қолсұғушылықтан, оның ішінде жекелеген қылмыс бойынша жауаптылықты күшейту арқылы қорғауға;
- мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, ұйымдар мен азаматтардың құқық бұзушылық профилактикасы жөніндегі қызметінің құқықтық, әлеуметтік және ұйымдық негіздерін айқындауға;
- қоғамдық және ведомстволық бақылауды арттыруға бағытталған [4].

Патрульдік полиция мен Ұлттық ұланның күнделікті қызметіне видеожетон сияқты, жаңа құралдарды қолдану, қоғамдық жерлерде қоғамдық тәртіпті сақтаудың тиімділігін арттыруға, сонымен қатар сыбайлас жемқорлық сияқты тәуекелдерге жол бермеуге мүмкіндік берді.

Басқару жүйесінің тиімділігі мен ашықтығы үшін дәстүрлі, көбінесе бюрократиялық үлгіден қызметтің адамға бағытталған моделіне көшу қажет, мұнда негізгі элементтер барлық процестерді автоматтандыру және ұтымды ету болады.

Қоғамдық қауіпсіздік саласындағы халықаралық және ұлттық индикаторлар Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының мәліметі бойынша 2019 – 2022 жылдар кезеңінде халықтың полицияға деген сенім көрсеткіші 2019 – 2022 жылдардағы 89,5 %-дан (оның ішінде толық – 38,3%, ішінара – 51,2 %) 74,6%-ға (36,4 % және 39 %) дейін төмендеген. Сонымен қатар осы кезеңде тәуліктің қараңғы уақытында тұрғылықты ауданда қауіпсіз сезіну көрсеткіші төмендеді (2020 жылғы 62,2%-дан 2022 жылы 60,3 %-ға). Қазақстан Республикасының Жоғары аудиторлық палатасы жүргізетін жеке, мүліктік және қоғамдық қауіпсіздікті сезіну өлшемі бойынша әлеуметтік зерттеу нәтижесі де көрсеткіштің нашарлауымен сипатталады (2020 жылғы 64,3 %-дан 2022 жылы 60,3 %-ға). «Құқық тәртібі мен қауіпсіздік» (2018 жылғы 0,78-ден 2020 жылы 0,80-ге дейін) және «Қылмыстық-құқықтық жүйе» (0,41-ден 0,47-ге дейін) факторы бойынша Құқық үстемдігі индексі жалпы көрсеткішінің жақсарғанына қарамастан, «қылмысты тиімді тежеу» (0,79-дан 0,78 дейін) және «өмір мен қауіпсіздікті қорғау» (2020 жылғы 60-тан 2022 жылы 0,53-ке дейін) сияқты параметрлер бойынша көрсеткіштің төмендегені байқалады [4].

Жоғарыдағы ақпаратқа сүйнетін болсақ, қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздік саласындағы көрсеткіштердің өзгеру динамикасы, келесі ойға әкеледі, басты ұйымдастырылатын шара ол құқық бұзушылықтарды алдын алу, жолын кесі, бұлтартпау, сонымен қатар бұл шараларды жүйелі әрі кешенді түрде өткізгені дұрыс.

Қоғамдық орындардағы зорлық-зомбылық қылмысының жоғары үлес салмағы. Қоғамдық орындарда, көшеде, алаңдарда, саябақ пен гүлзарларда жасалған қылмыс шамамен 40 %-ды құрайды. 5 жыл ішінде ең көп тарағаны пайдакүнемдік үшін күш көрсетіп жасалған қылмыс (85%) және бұзақылық (6%) болып отыр. Қоғамдық орында жасалған қылмыс пен әкімшілік құқық бұзушылықты анықтаудың, олардың жолын кесу мен ашудың жақсаруына бейнебақылау камералары айтарлықтай септігін тигізеді. Сонымен қатар әлеуетті қауіпті учаскелердің (оның ішінде бос жерлер, тұрғын үйлердің жертөлесі, аула, кіреберіс, саяжай және гараж алқаптары) жеткілікті қамтылмауына байланысты жеке тұлғаға қарсы қылмыс жасау қаупі әлі де бар. Айталық, барлық кісі өлтірудің 24 %-ы, денсаулыққа ауыр зиян келтірудің шамамен 30 %-ы және денсаулыққа орташа ауырлықта зиян келтірудің 40 %-дан астамы қоғамдық орындарда жасалады [4].

Өкінішке орай, түнгі уақытта, инфрақұрылымы жеткіліксіз жерлерде, әсіресе гүлзарларда, аллеяларда, көшелер мен үйлердің аулаларында саябақ аймағында қылмыстық жағдай артып келеді.

Жол-көлік оқиғасынан болатын өлім-жітімнің жоғары деңгейі.

2014 жылдан бері жол-көлік оқиғасы санының жалпы қысқарғанына қарамастан, Қазақстандағы жол қауіпсіздігінің жай-күйі өлім-жітім деңгейінің жоғары болуымен сипатталады. 5 жыл ішінде 74 мыңнан астам жол-көлік оқиғасында 12267 адам (8218 ер адам, 2975 әйел, 1074 бала) қаза тапқан. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының рейтингінде («Global Status Report on Road Safety», 2018 ж.). Қазақстан 100 мың тұрғынға шаққанда 12,7 қайтыс болу көрсеткішімен әлемнің 192 елінің ішінде 107-орында тұр. ЖКО-да қаза тапқан азаматтардың 30 %-ы жаяу жүргіншілер мен көлік құралдарының жолаушылары, 24,7 %-ы автокөлік жүргізушілері, 3,4 %-ы мотокөлік немесе велосипед жүргізген адамдар. ЖКО-ның негізгі себебі – көлік жүргізу тәртібі мен жүргізу мәдениеті деңгейінің төмен болуы. Барлық жол-көлік оқиғасының 94 %-ы жүргізушілер кінәсінен болады, оның ішінде шамамен 6 %-ы мас күйде болғандықтан. Жолдағы аварияның негізгі себебі жол берілген жылдамдықты асыруға (24 %), маневр жасау қағидаларын бұзуға (18 %), қарсы жолаққа шығып кетуге (5 %) және басып озуға (2 %) байланысты. Барлық ЖКО-ның төрттен бір бөлігі қала сыртындағы трассаларда болады (оның ішінде 66 % – республикалық маңызы бар жол, 34 % – облыстық және аудандық жол), онда фото-бейне түсіру камераларының болмауына және патрульдік полицияның жылжымалы техникалық бақылау құралдарымен нашар жарақтандырылуына байланысты жол жүрісін қадағалау ұдайы жүргізілмейді. Жамбыл облысындағы «Батыс Еуропа – Батыс Қытай», «Алматы – Ташкент», Батыс Қазақстан және Атырау облыстарындағы «Орал – Атырау» автожолдарының учаскелерінде күрделі жағдай қалыптасып отыр, оларға ЖКО-да жалпы қаза тапқандар санының 60 %-дан астамы тиесілі. Жол төсемінің (шұңқыр, ойық, жолтабан) қанағаттанғысыз күйі және қазіргі заман талаптарына сәйкес келмейтін параметрлері жағдайды қиындата түседі. Нәтижесінде аударылып қалу (барлық ЖКО-ның 8 %-ы) және соқтығысу (30 %) орын алады [4].

Ірі қала сыртындағы трассалардағы қауіпсіздікке жол бойындағы инфрақұрылым да әсерін тигізеді. Оның дамымауына, кемпингтердің, демалыс орындарының, тамақтану пункттерінің болмауына байланысты жүргізушілер өзін де, өзгелерді де қатерге тігіп, ұйқы мен демалыс көрмей көлік жүргізуге мәжбүр. Бақыланбайтын заңсыз жолаушылар тасымалы – бөлек проблема. 2018 жылдан бері азаматтарды жеткізетін онлайн-сервистерге (Indriver, Uber, Yandex мобильді қосымшасы) халық арасында сұраныс артуда.

Сонымен қатар бұл салада жолаушылар қауіпсіздігін қамтамасыз ету деңгейі өте төмен. Көбінесе мұндай сервистегі жүргізушілер еңбек және демалыс режимін сақтамайды. Шаршауының салдарынан ауыр зардапқа әкелетін ЖКО-ға жол береді. Олар пайдаланатын автомашиналар көп жағдайда қауіпсіздік талаптарына сәйкес келмейді (тозған, қайта жабдықталған, рулі оң жақта). Талдау әрбір үшінші ЖКО-да автомашина «AIRBAG» жүйесімен (қауіпсіздік қабымен) жарақталмағанын, әрбір оныншы ЖКО-да бұл жүйе іске қосылмай қалғанын көрсетті [4].

Жалпы еліміздің автопаркінде пайдалану мерзімі 20 жылдан асып кеткен автомашиналар басым (50 %-дан астам). Бұл ретте автокөліктің техникалық жай-күйін бақылаудың сапасы қамтамасыз етілмейді. 5 жыл ішінде техникалық регламент талаптарына сәйкес келмейтін көлік құралын жүргізгені үшін полиция 51,3 мың жүргізушіні жауапқа тартты, техникалық байқаудан өтпегені үшін 362,4 мың жүргізушіге айыппұл салды. Көп жағдайда жүргізушілер мен жолаушылар қарапайым қауіпсіздік шараларын елемейді. 5 жыл ішінде қауіпсіздік белдігін тақпағаны және ұстап қалатын басқа да құрылғыларды пайдаланбағаны үшін 738 адам қаза тапса, 173 жағдайда белдік мүлдем болмаған. Қазіргі уақытта өңірлерде ЖКО-дан болған шығынды мониторингтеу, оның ішінде салдары ауыр ЖКО көп болатын учаскелерді айқындау тәртібі регламенттелмеген. Бұл, өз кезегінде, трассаларда құрылатын медициналық-құтқару пункттері орналастырылатын жерлерді айқындауды қиындатады [4].

Жедел жағдайды талдап, бағалағаннан кейін белгіленген міндеттерді орындау, туындаған мәселелерді шешу шараларын анықтау қажет. Бұл жағдайларда оң тәжірибені білу міндетті шарт болып табылады, өйткені бұл ең тиімді шараларды анықтауға мүмкіндік береді. Оң тәжірибені зерттеумен қатар, бұрын қабылданған шешімдердің қаншалықты тиімді болғанын бағалау ұсынылады. Егер олардың пайдалы әсер ету коэффициенті төмен болса, онда түзетулер, немесе басқа шешімдерді іздеу қажет.

Жұмысты жоспарлау кезінде уақыт пен күштің резерві болған жөн, өйткені тәжірибелік іс-әрекет барысында уақтылы әрекет ету қажет оқиғалар мен жағдайлар туындайды. Жоспарлар нақты орындалуы керек, ал резерв болмаған кезде бұл талапты қамтамасыз ету қиын. Жоспар мақсатты және тиімді болуы үшін, проблемалық және басқа мәселелерді шешуді ұйымдастырушылық тұрғыдан қамтамасыз ету үшін оның жобасы тиісті қоғамдық тәртіпті қорғау аппараты қызметкерлерінің ұжымында талқылануы керек. Талқылау барысында, әдетте, қажетті түзетулер мен пайдалы толықтырулар енгізіледі. Басқа қызметтер бірлесіп орындайтын іс-шаралар міндетті түрде осы қызметтердің басшыларымен келісіледі.

2. ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІ САҚТАУ БОЙЫНША ПАТРУЛЬДІК ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӨНІНДЕГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕГЕ ШОЛУ

Әр түрлі мемлекеттерде әкімшілік аумақ шегінде қоғамдық тәртіпті және қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі қызмет әртүрлі тәсілдермен жүзеге асырылады. Бұл салада әр елдің өзіндік тәжірибесі бар, оны зерттеу қазіргі күннің өзекті талаптарының бірі болып табылады. Д.В. Васильев атап өткендей, шетелдік тәжірибені зерттеу әлеуметтік прогреске ықпал ететін факторларды анықтауға, қоғамның және оның жеке ішкі жүйелерінің дамуының іргелі заңдылықтарын анықтауға, әлеуметтік - тарихи прогресс критерийлерін тұжырымдауға, қоғамдық қатынастардың динамикасын болжауға, қазіргі проблемаларды жеңудің ең тиімді тәсілдерін анықтауға мүмкіндік береді. С.Н Гордеевтің пікірінше, шетелдік мемлекеттік институттардың жұмысын ғылыми негізделген талдаудың практикалық құндылығы-бұл отандық әріптестердің күшті және әлсіз жақтарын көруге мүмкіндік береді. Шетелдік тәжірибені шығармашылық тұрғыдан түсіну және пайдалану [6, 43 б.].

Соңғы жылдары халықаралық тәжірибеде құқық бұзушылықтар мен қылмыстарды алдын алу әдіс-тәсілдерінде айтарлықтай өзгерістер болды. Бұрында алдын алу шараларымен көбінесе тек қана ішкі істер органдары айналысса, қазір бұл функцияны тек полицияға ғана бекітпей, қоғам үшін осы салада ұжымдық және белсенді іс-қимыл жасау тиімдірек және тиімді екендігі дәлелденді.

Бұл келесі дамыған елдердің, Ұлыбритания, Австралия, Норвегия, Финляндия, Сингапур сияқты тұжырымдамалық, маңызы бар құжаттарында бекітілген. Жоғарыда аталған мемлекеттерде халықты қылмыстан қорғаудың жоғары деңгейімен, полицияға деген сеніммен (90 %), сондай-ақ құқық бұзушылықтың алдын алу саласындағы қоғаммен серіктестікпен сипатталады.

Қауіпсіздік қоғамның тұрақты дамуы үшін іргелі құндылық болып табылатынын және қылмыс мемлекетке алдын алу шараларына инвестиция салудан әлдеқайда қымбатқа түсетінін түсіну қазіргі заманғы қылмыстың алдын алу жүйесін дамытудың негізгі хабары болады.

Бұл ретте ведомствоаралық өзара іс-қимылдың жаңа тетіктері арқылы жергілікті атқарушы органдардың полициямен және жұртшылықпен бірлесіп өңірлік қауіпсіздік проблемаларын шешуі орталық буын болады.

Жаңа технологиялардың, мысалы батыс елдерінің «дәлелді полиция» тұжырымдамасын енгізуі болып табылады. Ол дәлелді медицина сияқты, құқық бұзушылыққа әсер ететін факторлар арасындағы тұрақты байланыстарды анықтау үшін ғылыми дәлелденген деректерді талдау әдістерін қолдануға бағытталған. 2021 жылы Ұлыбритания полициясының бас ғылыми кеңесшісі лауазымын енгізу мұндай тактикаға көшудің маңыздылығын растайды [4].

АҚШ пен Батыс Еуропаны реформалаудың идеялық негізі полицияны кәсібилендіру тұжырымдамасы болды, ол полиция ұйымын саяси бақылаудан

және оның қызметіне араласудан босатуды, полиция қызметіне қабылдау және жоғарылату кезінде кандидаттарға біліктілік талаптарын, білім беру полиция бағдарламаларын әзірледі, «патронаж» қағидатын заманауи менеджмент мектептерінің ұсыныстарымен алмастыруды және осы негізде жоғарылатуды көздейді полиция мекемелері қызметінің тиімділігі, полиция қызметкерінің мінез-құлқының этикалық нормаларын әзірлеу. Реформалау кезеңі полицияны құқықтық қамтамасыз етудің дамуымен, басқаруды орталықтандырудың басым тенденциясымен және ұйымның классикалық құрылымымен байланысты. Осы кезеңде полиция қызметіне техникалық жетістіктер кеңінен енгізілді: жаяу патрульдің орнына полиция қызметкерлері қала көшелерін күзетіп отырды машиналар, орталық диспетчерлік қызметтер пайда болды, техникалық байланыс құралдары кеңінен қолданылды; полиция халықтың шақыруларына жедел жауап беретін мобильді бөлімшеге айналды. Полиция қызметін кәсібилендіру тұжырымдамасының идеялық негізін әртүрлі менеджмент мектептерінің қарызға алынған және бейімделген ережелері, қағидаттары, ұсынымдары құрағаны атап өтілді [7, 16-17 б.].

Әр елдің қоғамдық тәртібі мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесі басқа мемлекеттерден ерекшеленеді. Бұл салада Ресей Федерациясында белгілі бір тәжірибе жинақталған. Әкімшілік аумақтар шегінде қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті қамтамасыз етуде патрульдік-бекеттік қызмет қызметкерлерінің рөлі зор. Қызметтік аумақты патрульдеу негізінде олар қылмыс жасалуы мүмкін орындарды анықтайды, жасырынған қылмыскерлерді анықтайды, адамдардың қоғамға жат мінез-құлқының жолын кесуді қамтамасыз етеді, жасалған құқыққа қарсы әрекеттерге қатысты дереу шаралар қабылдайды немесе бұл туралы кезекші бөлімге, қылмыстық полицияға және өзге де қызметтерге хабарлайды.

АҚШ-тың елді мекендеріндегі қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету жүйесіндегі патрульдік қызмет қызметкерлерінің орны мен маңыздылығын зерттеген ғалымдар бұл қызметті полицияның «жүрегі, өзегі» деп таниды. Бұл мемлекетте орталықтандырылмаған полиция жүйесі жұмыс істейтіндігіне байланысты патрульдік-бекеттік қызметтің қызметін ұйымдастыру нысандарында Бірлік жоқ.

Жапонияда әкімшілік аумақтарда қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті қамтамасыз етудің өзіндік тәжірибесі байқалады. Бұл елдің елді мекендерінде бұл функцияны төменгі буындар — полиция бекеттері мен пункттер жүзеге асырады. Полиция қызметін жетілдірудің басым бағыттарының бірі жұртшылықпен өзара іс-қимылды күшейту болып табылатынын түсіне отырып, Жапония үкіметі елді мекендерде полиция «стендтерінің» (Koban) жұмыс істеуіне бұрыннан назар аударып келеді. Жапония бекеттері мен пункттерінде қызмет атқаратын патрульдік-бекеттік қызметтің қызметкерлері өздеріне бекітілген аумақтың тұрақты патрульдеуінде болады, әрбір отбасымен, кәсіпорынмен, мекемемен және ұйыммен тығыз өзара іс-қимыл жасайды. Ел заңнамасына сәйкес әр полиция қызметкеріне орта есеппен 400 отбасы болуы керек. Қызмет барысында патрульдік-бекеттік қызметтің қызметкерлері құқық

бұзушылықтардың алдын алу шеңберінде халық арасында түсіндіру әңгімелерін жүргізеді, оны қажетті мәліметтермен қамтамасыз етеді және полиция қызметіне қатысты қоғамдық пікірді зерделейді [6, 45 б.].

Бір қызығы, Ұлыбританияда ұлттық жол полициясы қызметі жоқ. Бұл мәселені округтер басқарады, олардың әрқайсысы жеке бөлімшені қаржыландыруға қабілетті ме, жоқ па, соны шешеді. Британдық полицейлер керемет дайындалған және олардың көптеген өкілеттіктері бар: олар тұтқындауға, кез-келген жолды жауып тастауға, кез-келген көлік құралын тартып алуға, кейбір жағдайларда тіпті ұсталғандарды іздеуге қабілетті. Британдық жол полицейлері өздерінің ұстанымдарымен танымал, мысалы, адал және өздері алған айыппұлдарды уақытында төлейді. Олардың барлығы алғашқы медициналық көмек көрсету және тіпті минималды реанимация дағдыларын жақсы біледі. Әсіресе сүйкімді деталь-жол полициясының көптеген қызметкерлері салонда апатқа ұшыраған балаларды трагедиядан алшақтату үшін жұмсақ ойыншықтар алып жүреді.

300 000-нан астам тұрғыны бар әлемдегі ең тыныш және қауіпсіз елде жол полициясының істері көп емес. Дегенмен, Исландиядағы жол қозғалысы ережелерін және әсіресе жылдамдық режимін бақылау өте қиын, камералар бүкіл аралға толы, сондықтан егер сіз турист болсаңыз, жалға алынған көлікте белгіленген шектеулерден асып кетсеңіз-алып айыппұлдарға дайындалыңыз. Сізге бірнеше жүз еуро төлеуге тура келеді және бұл ең қарапайым есептеулер бойынша. Бірақ қылмыстардың бір бөлігі үшін мұнда тыныш және тегіс. 2013 жылы Исландия полицейлері алғаш рет қылмыскерді өлтірді: полиция қызметкерлері тұрғын үйде оқ атқан адамды атып өлтірді. Марқұмның туыстарынан ресми кешірім сұралды, ал осы оқиғадан кейін полицейлердің өздері психологтардың қызметтерін пайдаланды — бұл оқиға Исландия үшін бұрын-соңды болмаған жағдай болды. Айтпақшы, жергілікті құқық қорғау органдарының Instagram парақшасы бар - бұл өте күлкілі және қолданушылар арасында танымал.

БАӘ полицейлері сәнді суперкарларға мініп қана қоймай, бұл елде жоғары технологиялық жолмен жүруге шешім қабылдады: бірнеше жыл бұрын жергілікті полиция штатына алғашқы «Робокопты» қабылдады. Жоқ, ол, әрине, соншалықты әсерлі көрінбейді, бірақ жақсы дайындалған. Әлемдегі алғашқы робот-полиция қызметкері ірі сауда орталықтарының бірінде кезекшілікке келді. Ол алты тілді біледі, эмоцияларды тани алады, көшеде қозғалады. Оның кеудесінде арнайы монитор бар, оның көмегімен азаматтар құқық бұзушылық туралы хабарлап қана қоймай, айыппұлдарды да төлей алады. Мұндай шара өте орынды болып көрінеді, әсіресе мегаполис үшін — роботтың көзінен (оқыңыз: камералар) кішкене құқық бұзушылық (мысалы, дұрыс емес тұрақ) жасырмайды. Бірақ мұнда атышулы адам факторы жоқ. Механикалық полицейлер күнделікті жұмыста өте жақсы жұмыс істейді, сондықтан БАӘ 10-15 жылдан кейін мұндай қызметкерлер бүкіл штаттың төрттен бір бөлігін құрайтынын мәлімдеді.

Халықаралық тәжірибедегі полиция-бұл құқық қорғау институты, билік органы ғана емес, сонымен бірге халықпен қарым-қатынасқа бағытталған қоғамдық институт. Сондықтан халық пен полиция арасындағы қарым - қатынастың сипаты құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсібилігінен кем емес маңызды мәселе болып табылады, ол әдетте полицияның қалай жұмыс істейтіні туралы халықтың пікіріне келгенде бірінші орынға шығады. Осыған байланысты біз қатынастың түбегейлі қарама - қарсы нұсқаларын байқай аламыз-полицияның әлеуметтік функциясының сенімі мен маңыздылығын мойындаудан бастап, құқық қорғау органдарын белсенді түрде қабылдамауға дейін және полицейлер жүзеге асыратын көптеген лауазымдық бұзушылықтар туралы түсініктердің болуына дейін. Құқық қорғау органдарымен өзара іс-қимылдың полярлығына байланысты олардың жұмысының тиімділігі сәті өзгеріп отырады. Халықтың полициямен ынтымақтастыққа дайындық деңгейі осыған байланысты; оның ішінде кідіріске әсер ететін бейініне (халық тұрғысынан) қатысты проблемалар туындаған жағдайда халықтың құқық қорғау органдарына жүгіну перспективасы сияқты аспект те маңызды [8, 6 б.].

3. ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІ САҚТАУ БОЙЫНША ПАТРУЛЬДІК ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӨНІНДЕГІ ПО ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ МЕН ДАМУ ДЕНГЕЙІ

Мемлекет қызметінің негізгі бағыттарының бірінің маңызын қоғамдық тәртіпті күзету секілді функция көрсетеді, ол аталған міндеттердің практикалық тұрғыда жүзеге асырылуына қандай да бір дәрежеде ықпалын тигізеді.

Қазіргі уақытта елдің барлық қалалары мен ірі кенттерінде қоғамдық тәртіпті сақтауды негізінен полиция патрульдік қызметінің бөлімшелері жүзеге асырады. Олар республикада құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету және ПО-ның әкімшілік қызметін жүзеге асыру бойынша үлкен және нақты күш болып саналады [9, 240 б.].

Құқық бұзушылықтың алдын алу, барлық әкімшілік полиция сияқты, патрульдік қызмет жұмысының негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Құқық бұзушылықтардың алдын алу осы құқық бұзушылықтардың жасалуына ықпал еткен себептер мен жағдайларды зерттеуден тұрады, бұл оған белгілі бір мақсатқа бағытталған сипат береді. Әрине, жедел жағдайды, құқық бұзушылыққа ықпал еткен себептер мен жағдайларды және патрульдік учаскедегі қоғамдық тәртіптің жай-күйін талдау тек нәтижелерге қамқорлық емес. Бұл патрульдік полиция мен жалпы әкімшілік полицияның алдын алу жұмыстарын сәтті жүргізу үшін қажетті жағдайлар ғана. Бүгінде олар құқық бұзушылықтарға қарсы күрестегі жедел жағдайдың барысы мен нәтижелеріне әсер ететін шынайы күш болып табылады.

Құрамында әкімшілік полиция бар ішкі істер органдары мемлекеттік басқарудың арнайы органдарына жатады. Олардың бірінші ерекшелігі патрульдік қызметтің күштерімен және құралдарымен қоғамдық тәртіпті күзетуді және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді ұйымдастыруы және де оларды іске де асыруы болып табылады. Екінші ерекшелігі полицияның патрульдік қызметінің кең көлемді әкімшілік-қадағалау функцияларына ие екендігімен көрінеді. Қоғамдық тәртіпті бір қалыпта ұстау адамдардың қоғамдық орындарыдағы тәртіптің; жарылғыш және қатты әсер ететін заттарды тасымалдау тәртібінің, төлқұжаттық тәртіптің және т.с.с. сақталуын үнемі қадағалауды талап етеді [3].

Патрульдік-бекеттік қызмет күштерімен профилактиканы жүзеге асырудың үлкен практикалық қызығушылығы бар, ол мұқият зерделеуге, жалпылауға және таратуға лайық. Мәселен, кейбір қалаларда әрбір патрульдік полицейге қызмет атқару орындарындағы құқық бұзушылықтарға ықпал ететін жағдайлар мен мән-жайларды анықтап қана қоймай, оларды жою жөнінде өз ұсыныстарын қалалық аудандық ішкі істер органы бастығының атына баянаттарда айту міндеті жүктелген.

Патрульдік нарядтардың жұмысында әкімшілік мәжбүрлеуді қолдану маңызды. Патрульдік полиция қызметті атқару процесінде ол қызметкерлердің

қоғамдық тәртіпті бұзушылықтардың алдын алу және жолын кесу мақсатында мәжбүрлеу шараларын тікелей жүзеге асыруынан, сондай-ақ кінәлілерді Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына сәйкес жазалаудан тұрады.

Патрульдік қызмет күштері қоғамдық тәртіпті бұзудың алуан түрлілігімен күресуге тура келетін мәжбүрлеудің әртүрлі әкімшілік-құқықтық құралдарын қолдану қажеттілігін талап етеді. Қолдану мақсатына қарай олар үш түрге бөлінеді: әкімшілік-алдын алу шаралары; әкімшілік бұлтартпау шаралары; әкімшілік жазалар.

Әкімшілік-алдын алу шаралары қалып бойынша профилактикалық болып табылады. Олар белгіленген нормаларды бұзғаны үшін емес, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, құқық бұзушылықтардың алдын алу мақсатында қолданылады. Оларға, мысалы, азаматтардағы құжаттарды қажетті жағдайларда тексеру; қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында көлік пен жаяу жүргіншілердің қозғалысын шектеу немесе тоқтату жатады.

Патрульдік-бекеттік қызмет қызметкерлері әкімшілік бұлтартпау шараларын қолдану кезінде кең өкілеттіктерге ие. Бұл шаралар қоғамдық тәртіпті бұзуды тоқтату туралы талапқа бағынудан бас тартқан немесе оны жауапқа тартуды қамтамасыз ету қажет болған жағдайларда қолданылады. Сондықтан бұлтартпау шарасы, әдетте, қылмыскерді қылмыстық немесе әкімшілік жауапкершілікке тартудан немесе құқық бұзушыға қоғамдық ықпал ету шараларын қабылдау үшін оны уәкілеттегі бар лауазымды тұлға полиция бөлімшесіне немесе заңға сәйкес қызмет орнына тиісті материалдарды беруден тұрады.

Патрульдік полиция қызметкерлері қоғамдық тәртіпті бұзған адамдарды әкімшілік жауапкершілікке тартуды қамтамасыз ету бойынша (құқық бұзушылықтың ауырлататын немесе жеңілдететін мән жайларға байланысты) ішкі істер органдарының немесе өзге де мемлекеттік органдардың лауазымды адамдарының құзыретіне жататын жаза қолдану бойынша үлкен жұмыс жүргізеді.

Патрульдік қызметтің үшінші ерекшелігін мемлекеттік қызметтің спецификалық жақтары құрайды: қызметке қабылдану кезіндегі жоғары талаптар (мінсіз өткен өмірі, денсаулығының күшті жағдайда болуы және т.б.), әскери қызметтің, біліктілігін көрсететін арнаулы атақтардың, білімдердің, ерекше қызметтік тәртіп және тағы басқалар.

Патрульдік полиция жүктелген міндеттер шегінде Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес, нақтырақ айтсақ Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылықтар Кодексе сәйкес келесі баптар негізінде 434-бап. Ұсақ бұзақылық; 434-1-бап. Жеке тұлғалардың спорттық және спорттық-бұқаралық, ойын-сауық мәдени-бұқаралық іс-шараларда жүріс-тұрыс қағидаларын бұзуы; 434-2-бап. Ортақ пайдаланылатын орындарды ластау; 436-бап. Пиротехникалық бұйымдарды елді мекендерде қолдану; 437-бап. Тыныштықты бұзу; 440-бап. Алкогольдік ішімдіктерді ішу

немесе қоғамдық орындарға масаң күйде келу; 441-бап. Қазақстан Республикасының заңнамасымен тыйым салу белгіленген орындарда темекі бұйымдарын, оның ішінде қыздырылатын темекісі бар бұйымдарды, қорқорға арналған темекіні, қорқор қоспасын, темекі қыздыруға арналған жүйелерді, тұтынудың электрондық жүйелерін және оларға арналған сұйықтықтарды тұтынуға тыйым салуды бұзу; 441-1-бап. Автомобиль көлік құралында кәмелетке толмаған адамдар болған кезде оларда темекі бұйымдарын, оның ішінде қыздырылатын темекісі бар бұйымдарды, қорқорға арналған темекіні, қорқор қоспасын, темекі қыздыруға арналған жүйелерді, тұтынудың электрондық жүйелерін және оларға арналған сұйықтықтарды тұтынуға тыйым салуды бұзу; 442-бап. Кәмелетке толмағандардың заңды өкілдерінің еріп жүруінсіз түнгі уақытта ойын-сауық мекемелерінде немесе тұрғынжайдан тыс жерде болуы; 443-бап. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысатын адамның заңды талабына бағынбау; 449-бап. Қоғамдық орындарда тиісу, қоғамдық тәртіпті қорғау кезінде: құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтауға, зерделеуге, жоюға бағытталған шаралар кешенін жүзеге асырады; қоғамдық тәртіпті қорғау жөніндегі шаралар кешенін жүзеге асырады [10].

Полицияның патрульдік қызметінің бөлімшелері мен нарядтарын басқару - бұл күрделі, көп қырлы, серпінді процесс, ол адамдардың үлкен ұжымдарын қамтиды және нақты міндеттерді шешу, белгілі бір мақсаттарға қол жеткізу мақсатында бағыныштыларға басқару субъектілерінің үздіксіз әсерін білдіреді. Мұндай басқару қабылданған шешімге сәйкес күштер мен құралдарды неғұрлым орынды орналастыруды және дұрыс пайдалануды, олардың жоғары маневрлігі мен көшелерде және басқа да қоғамдық орындарда жасалатын қылмыстар мен қоғамдық тәртіпті бұзушылықтардың алдын алудағы, дайындалып жатқан және жолын кесудегі белсенділігін қамтамасыз етуге тиіс.

Сондай-ақ қоғамдық тәртіпті күзету патрльдік қызметтің барлық бөліністерінің реттелген, нақты, жылдам және жедел жұмысын, олардың ұйымдасқан өзара қызметін, ПО-ның басқа қызметтерімен байланысын, бұйрыққа сөзсіз бағынуын талап етеді. Бұл ПО толық жүйесінің ішкі ұйымдастырылуын қамтиды, оның негізінде әскериге ұқсас тәтіп жатыр; ол тәртіптік жарғымен реттеледі. Полицияның патрульдік қызметіндегі қызметкерлердің лауазымдық жағдайын, біліктілігін, өкілеттілік ететін шектерін және қызметтің еңбек өтілін көрсететін арнаулы атақтары бар. Осының барлығы тәртіптің нығаюына, басшы құрамның беделінің артуына және т.б. ықпал етеді. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, патрульдік бөліністердегі және жалпы ПО-дағы қызмет республикамыздағы мемлекеттік қызметтің принциптеріне сәйкес келеді деген қорытынды жасауға болады» [11, 54 б.].

Біздің ойымызша тағы бір мәселе, ол патрульдік полиция қызметін ұйымдастыру. Патрульдік-бекеттік нарядтар жұмысының нәтижелерін есепке алу қоғамдық тәртіптің нақты жай - күйін, жол қауіпсіздігін және қызмет

көрсетілетін аумақтағы қылмысқа қарсы күресті, күштер мен құралдарды орналастырудың сәйкестігін, сондай-ақ қойылған міндеттерді орындау мақсатында жүргізіледі. Қоғамдық тәртіп пен жол қауіпсіздігін қорғауға қатысатын патрульдік нарядтар жұмысының нәтижелерін ЖПҚ, қалалық аудан бөлімдерінің басшылары және полицияның саптық бөлімшелерінің командирлері тәулігіне қорытынды шығару кезінде күн сайын ескереді. Патрульдік полиция жұмысының есебі посттық ведомосте және дербес шотта мынадай нысан бойынша көрсетіледі.

Қоғамдық тәртіпті сақтау бойынша патрульдік полиция бөлімшелері қызметкерлерінің жұмыс нәтижелері айқындалады:

1) қоғамдық тәртіпті сақтау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша Қазақстан Республикасы құқықтық актілердің талаптарын білуімен;

2) тәртіп пен заңдылықты сақтау, саптық түзету және сыртқы түрі, сондай-ақ азаматтармен қарым-қатынаста сыпайылық және олардың тарапынан шағымдар мен арыздардың болмауы;

3) техникалық және көлік құралдарын ұстау және оларды пайдалану мен пайдаланудың дұрыстығы;

4) басқа патрульдік-бекеттік нарядтармен және азаматтармен қоғамдық тәртіпті қорғау және жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша өзара іс - қимыл жасау арқылы жүзеге асырылады.

Айта кету керек, жоғарыда аталған патрульдік полицияны бағалау жүйесі полицияның барлық кешенді күштеріне, соның ішінде көлікке де таралады, бұл елеулі кемшілік болып табылады, өйткені жолаушылар пойыздарын алып жүру патрульдерінің ерекшелігі аумақтық қалалар патрульдерінің қызметінен айтарлықтай ерекшеленеді [8, 35 б.].

Қоғамдық тәртіпті сақтау бойынша патрульдік полиция қызметін ұйымдастыру жөніндегі ПО жұмысын ұйымдастырудың тенденциялары мен даму деңгейінің бір мәселесі бұқаралық іс шаралар кезіндегі патрульдің полицияның қызметін ұйымдастыру.

Қоғамдық тәртіпті сақтау және бұқаралық іс-шаралар жағдайында қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету айтарлықтай маңызды ерекшеліктерге ие. Автордың пікірінше, бұқаралық іс - шаралардың келесі негізгі белгілерін ажыратуға болады: олар бастапқыда адамдардың едәуір қауымдастықтарының (бұқарасының) қатысуын (белсенді қатысу немесе көрермен ретінде қатысу) көздейді; нақты, алдын ала белгіленген мақсаттары бар және белгілі бір субъектілердің бастамасы бойынша жүзеге асырылатын ұйымдастырылған бұқаралық акциялар болып табылады; қоғамдық орындарда жүзеге асырылады. Әйтпесе, мақсаттары заңға қайшы келетін қоғамдық-саяси сипаттағы жаппай жария акциялар екенін мойындауға тура келеді.

Көптеген дамыған елдердің заңнамасында жиналыстар, митингілер, демонстрациялар, шерулер өткізуге полицияның қадағалауын жүзеге асыру көзделген. Атап айтқанда, ұйымдастырылатын бұқаралық іс - шараның полиция учаскесінде алдын ала тіркелуі, сондай-ақ полиция органдарымен оның

өткізілетін күні, уақыты мен орнын келісу көзделеді. Заң актілері полицияға қандай да бір іс - шараны ол басталғанға дейін өткізуге тыйым салу құқығын береді, егер бұл іс - шараны нақты жағдайларға байланысты өткізу қоғамдық тәртіп пен азаматтардың қауіпсіздігіне қауіп төндірсе немесе ұйымдастырушылар іс-шараға қатысушылардың саны, оны өткізу мақсаттары және т. б. туралы қате ақпарат берсе [12, 74 б.].

Басқару тиімділігінің қажетті шарты оның үздіксіздігі болып табылады. Ол: патрульдік-бекеттік қызмет атқару орындарындағы жедел жағдайды білумен; бөлімшелер мен нарядтар алдында қосымша міндеттерді уақтылы қоюмен; қоғамдық тәртіпті қорғауға қатысатын ішкі істер органдарының барлық күштері арасындағы өзара іс-қимылды қолдаумен; үздіксіз әрекет ететін байланыспен; бастықтардың, басқа басқару субъектілерінің полиция бөлімшелерімен және нарядтарымен жеке қарым-қатынасымен және ақпаратпен уақтылы алмасумен қамтамасыз етіледі.

Полиция сервистік моделін енгізудің басталуымен ішкі істер органдарының қоғаммен қарым-қатынасының ерекшеліктері өзекті болды. Қоғамдық тәртіпті қорғау кезіндегі патрульдік полицияның халықпен, ұйымдармен және мемлекеттік органдармен қарым-қатынас мәселелерінде де өзіндік ерекшеліктері бар.

Патрульдік полиция қызметкерлерінің халықпен қарым – қатынасының маңызды нысаны - тұрғындарды қоғамдық тәртіпті қорғауға тарту. Алайда, тартудың бұл түрлерінің маңызды кемшілігі - олар әртүрлі қоғамға қарсы әрекеттерді жасайтын адамдарға жете алмайды. Құқық бұзушылықтардың негізгі бөлігін қоғамдық істерге қызығушылық танытпайтын, моральдық принциптері төмен, білім беру және мәдени деңгейі төмен адамдар жасайды. Сондықтан, біз ішпейтіндерге маскүнемдіктің зияны туралы, қоғамдық тәртіп нормаларын қатаң сақтау қажеттілігі туралы - жоғары ұйымшылдықпен, санамен және азаматтық тәртіппен ерекшеленетін адамдарға жиі айтамыз. Біздің сөзіміз әлеуметтік, саяси және еңбек белсенділігі төмен, ой-өрісі шектеулі адамдарға қатысты болу керек. Біз белгілі шындықтарды уағыздаумен тым көп айналысамыз. Біздің үгіт-насихатымызға көбінесе құмарлық пен сенімділік жетіспейді.

Ішкі істер органдары қызметкерлерінің жұртшылықпен байланысты кеңейту және нығайту саласындағы негізгі міндеттері: біріншіден, бұқаралық ақпарат құралдары, әлеуметтік желілер, мессенджерлер арқылы азаматтардың қоғамдық тәртіпті сақтауға, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге және құқық бұзушылықтар мен қылмыстарға қарсы күрестің оң тәжірибесі туралы халықты үнемі хабардар ету.

Осы мақсатта азаматтан патрульденетін учаскелерде, сондай-ақ тікелей қоғамдық орындарда, жолдарда және мекемелерде іс-шараларды жүйелі түрде жүргізу керек; жүйелі сөз сөйлеуді ұйымдастыру керек.

Екіншіден, қоғамдық тәртіпті сақтауға, қоғамдық қауіпсіздікке, құқық бұзушылықтар мен қылмыстардың алдын алуға және ашуға жұртшылықтың

қатысу саласын кеңейтуді қамтамасыз ету. Ол үшін үкіметтік емес ұйымдармен, білім беру және медицина мекемелерімен, жеке және мемлекеттік ұйымдармен тығыз байланыс орнату қажет. Олармен алкоголь өнімдерін тұтынудың, уытқұмарлық пен нашақорлықтың, бұзақылықтың, отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтар мен қылмыстардың алдын алу жөніндегі жұмысты ұйымдастыруды үйлестіру және бағыттау. Жол – көлік құқық бұзушылықтарын жасауға ықпал ететін жағдайлар мен себептер туралы уақтылы және тиімді хабарлау. Тәртіп бұзушыларға ықпал ету үшін қоғамның беделді тұлғаларын, пәтердегі көршілерді, блогерлік, ҮЕҰ, қоғамдық ұйымдардың өкілдерін тарта отырып, тұрмыстық жанжалдарға араласу. Түрлі іс-шараларды насихаттайтын азаматтар мен қоғамдық ұйымдарға жан-жақты қолдау көрсету.

Үшіншіден, тәртіпті қорғауға және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге қатысатын адамдарға мүдделі және сезімтал болу, жергілікті атқарушы органдарды тарта отырып, ерекшеленгендерді моральдық және материалдық көтермелеуде бастама көтеру. Белсенділерді бұзақылар, қылмыскерлер мен құқық бұзушылардан кез келген қол сұғушылықтарынан қорғау.

Төртіншіден, жұртшылықтың қызметін терең талдап, кәсіпорындар, мекемелер, оқу орындары басшылығының алдына осы қызметті жақсартудың түбегейлі мәселелерін қою.

Патрульдік полицияның міндеттері көшелерде, саябақтарда, басқа да қоғамдық орындарда, жолдарда, бекітілген қызмет көрсетілетін учаскеде қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету; тұрғын үй-жайларды қорлауға, айналасындағыларды құрметтемеуге, алкоголь өнімдерін ішу, мәдени-бұқаралық және спорттық іс-шараларда мінез-құлық ережелерін бұзушылықтарға қарсы күрес болып табылады. Қоғамдық тәртіптің алдын алуда қоғамдық орындардағы тәртіп ережелерін сақтау бойынша халық арасында тәрбие жұмысы маңызды рөл атқарады; құқық бұзушылықтардың алдын алу және қоғамға жат әрекеттерге жол берген адамдарға қоғамдық ықпал ету шараларын қабылдау.

Патрульдік полицияға қоғамдық тәртіпті сақтау міндеттерін жүктеу оларға белгілі бір билік өкілеттіктерін беруді талап етті: азаматтардан қоғамға қарсы мінез-құлықты тоқтатуды талап ету, қызметкерлер қызметтік құжаттарды ұсынуы керек. Бұзушылықтың сипатына қарай құқық бұзушылық туралы тиісті іс жүргізу құжаттарын жасау; қажет болған жағдайда қоғамдық тәртіпті бұзған азаматтарды жеткізу.

4. ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІ САҚТАУ БОЙЫНША ПАТРУЛЬДІК ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ДАМУДАҒЫ МІНДЕТТЕРІ, НЕГІЗГІ ҚАҒИДАТТАРЫ МЕН ЖАЛПЫ ТӘСІЛДЕРІ

Қоғамдық тәртіпті сақтау бойынша патрульдік полиция қызметін ұйымдастыру және атқару патрульдік-бекеттік нарядтармен қамтамасыз етіледі. Жедел жағдайға және қызмет өткеру ауысымына байланысты олардың ішінен аға тағайындалады. Аға қызметкер қызмет өткеру кезінде қойылған міндеттердің нақты орындалуын бақылайды, қызмет өткеру кезінде және ұсталған адамдарды жеткізу кезінде қауіпсіздікті қамтамасыз етеді. Қызметіне үміткерлер маусым бойынша нысанды киім киеді, сыртқы түрі ұқыпты болады [13].

Шешім қабылдауға дайындық ішкі істер органы бойынша кезекшілікті тапсырған сәттен басталады, өткен тәуліктегі жедел жағдай оған баға беретін және келесі тәуліктегі міндеттерді айқындайтын органның бастығына баяндалады. Ішкі істер органының бастығы полиция нарядтарын келесі тәулікке орналастыру туралы шешім қабылдайды, нарядтарға нұсқама жүргізуге және олардың қызмет атқаруын тексеруге жауаптыларды тағайындайды. Жаңадан келген кезекшіге ішкі істер органының бастығы шешімді бекеттік ведомостпен ресімдеу және оны бекітуге ұсыну туралы нұсқау береді. Бекеттік ведомості кезекші қоғамдық тәртіпті қорғау қызметінің қызметкерімен немесе командирмен бірлесіп, жол-патрульдік қызмет және ведомстводан тыс күзет қызметкерлерінің қатысуымен дайындайды.

Келесі тәулікке патрульдік бекеттік қызметті ұйымдастыру жөніндегі шешімді әзірлеу әдістемесі. Белгіленген тәртіпке сәйкес қалалық ішкі істер органдарының бастықтары кешенді күштерді пайдалану жоспарына сүйене отырып және жедел жағдайда болып жатқан өзгерістерді ескере отырып, күн сайын белгіленген уақытта патрульдік-бекеттік қызметті ұйымдастыру жөнінде келесі тәулікке шешім қабылдауға және оны бекеттік ведомостпен ресімдеуге міндетті. Көшелерде және басқа да қоғамдық орындарда полиция нарядтарын орналастыруды, сондай - ақ олармен байланыс тәсілдерін қалалық аудандық органдардың кезекші бөлімдері мен ЖБО-да бар ішкі істер органдарында-барлық нарядтардың іс-қимылдарын басқару және олардың келісілуін қамтамасыз ету үшін пайдаланылатын карталарда (схемаларда) көрсету қажет.

Қызмет атқару кезеңінде жедел басқару орталығына, полиция органдарының кезекші бөліміне немесе қызметке басшылықты жүзеге асыратын лауазымды адамдарға жедел бағыныста болады [13].

Қызмет өткеру үшін патрульдік – бекеттік қызметі патрульдеу маршрутын (бекетін) айқындайды, оның ұзақтығы нақты жағдайларға және жедел жағдайға байланысты болады, оның шекаралары маршрут карточкасында көрсетіледі. ПБҚ бір немесе бірнеше маршруттарға бекітіледі.

Маршруттың (посттың) карточкасы қызметтік пайдалану құжаты болып табылады және қызмет өткеруді бақылауды жүзеге асыруға құқығы бар

лауазымды адамдарға ғана ұсынылуға тиіс. Қызметте ПБҚ келесі түрлері қолданылады: жаяу патруль; автомобильдегі және басқа көлік құралдарындағы патруль; ат патруль; итпен патруль; модульдік полиция бекеті; «Шеп» стационарлық полиция бекеті [13].

Қызметке түсетін қызметкерлер:

- бағыттың жедел жағдайы мен ерекшеліктерін;
- жақын орналасқан ПБЖ-ны және олармен байланыс орнату жүйесін;
- іздестіру жарияланған адамдардың, мүліктің және көлік құралдарының белгілерін;
- қылмыстық және әкімшілік құқық бұзушылықтардың, жол-көлік оқиғалары жасалуының және адамдардың көп жиналуының ықтималдығы жоғары орындарын;
- бағыт аумағындағы маңызды нысандардың, мемлекеттік аса маңызды объектілердің, балалардың және азаматтардың жаппай келетін басқа да мекемелердің орналасуын және олардың жұмыс режимін;
- бағытқа жақын орналасқан көшелердің, қиылыстардың, алаңдардың аулалардың орналасуын білуі тиіс [13].

Ішкі істер органдарының жеке құрамының аудиобейнетіркегіш құралдарын пайдалану тәртібі «Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары қызметкерлерінің әрекеттерін және қылмыстық немесе әкімшілік құқық бұзушылықтардың жасалу фактілерін тіркеу үшін техникалық құралдарды пайдалану нұсқаулығын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2014 жылғы 31 желтоқсандағы № 971 бұйрығымен (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 10227 болып тіркелген) регламенттеледі [14].

Қызметке түскен қызметкерлер мынадай міндеттерді орындауды:

- көшелерде және басқа да қоғамдық орындарда құқықтық тәртіпті, сонымен қатар автомобиль жолдарында жол қауіпсіздігін;
- патрульдеу бағыттарында (бекеттерде) азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуді, қылмыстар мен әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алуды және жолын кесуді;
- бағыттарда (бекеттерде) қылмыс жасаған, тергеуден және соттан жасырынып жүрген адамдарды, әскери бөлімді өз бетімен тастап кеткен әскери қызметшілерді анықтауды және ұстауды;
- құзыреті шегінде айдап әкетілген, ұрланған, ЖКО орнынан қашып кеткен автотокөлік құралдарын іздестіруге қатысуды;
- ЖКО орнында кейінге қалдырылмайтын іс-әрекеттерді жүзеге асыруды;
- көлік құралдарына ілесіп жүру жөніндегі іс-шараларды ұйымдастыруды және өткізуді;
- жедел-іздестіру қызметін жүзеге асыратын ішкі істер органдарының бөліністеріне көмек көрсетуді қамтамасыз етеді [13].

Қызметке түскен қызметкерлер мынадай функцияларды орындайды:

- азаматтардың өмірін, денсаулығын, құқықтары мен бостандықтарын қылмыстық және өзге де құқыққа қарсы қолсұғушылықтардан қорғауды;
- құқық бұзушылықтардан, жазатайым оқиғалардан және ЖКО-дан зардап шеккен, сондай-ақ дәрменсіз немесе өмірі мен денсаулығына қауіпті өзге де жағдайдағы азаматтарға көмек көрсетуді;
- құқыққа қарсы әрекеттердің жолын кесуді және қылмыс жасаған адамдарды «ізін суытпай» ұстауды;
- қылмыстар мен әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алу мен жолын кесуді, олардың жасалуына ықпал ететін мән-жайларды анықтауды және оларды өз құзіреті шегінде жою жөнінде шаралар қабылдауды;
- басқа құқық қорғау және мемлекеттік органдармен бірлесіп, ТЖ кезінде азаматтарды құтқару және оларға дәрігерге дейінгі көмек көрсету бойынша шұғыл шаралар қабылдауды;
- қоғамдық тәртіпті сақтау, жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері бойынша азаматтармен өзара іс-қимыл жасауды;
- өз құзыреті шегінде құқық қорғау және өзге де мемлекеттік органдар желісі бойынша жүзеге асырылатын қылмыстардың және өзге де құқық бұзушылықтардың алдын алу және ескерту, адамдарды іздестіру жөніндегі іс-шараларға қатысуды;
- өз өкілеттіктері шегінде соғыс жағдайында және ТЖ кезінде ПО-ның тапсырмаларын орындауға қатысуды;
- көші-қон қызметінің қызметкерлеріне шетелдіктерді және азаматтығы жоқ адамдарды Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы арқылы өткізу пунктіне дейін ілесіп жүру арқылы оларды шығарып жіберуге көмек көрсетуді қамтамасыз етеді [13].

«Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңында көзделген жағдайлар туындаған кезде және тәртіппен көлікті мәжбүрлеп тоқтатудың арнайы құралдарын қолдана отыру негіздері.

Қызметкерлердің дене күшін, оның ішінде жауынгерлік күрес тәсілдерін, сондай-ақ арнаулы құралдарды, оның ішінде қол кісендерін, резина таяқтарды, көзден жас ағызатын заттарды, алаңдатып әсер ететін жарық-дыбыс құрылғыларын, үй-жайларды ашуға, көлікті мәжбүрлеп тоқтатуға арналған құрылғыларды, суатқыштарды, қызметтік жануарларды, броньды машиналар мен тізбесін Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайтын басқа да арнаулы көлік құралдарын тоқтату үшін, және атыс қаруын қолдануға құқығы бар [15].

Нұсқамадан кейін ПБЖ жетекшісі патрульдік көлікте орналастыру тәртібі мен міндеттерін айқындайды, әрқайсысына бақылау секторын тағайындайды, қызмет атқару орнына бару бағытын, бір пункттен екінші пунктке ауысу кезектілігін хабарлайды, радиостанция бойынша кезекші бөлімге бағытқа шығуы туралы баяндайды. Бұл ретте, жасақша жетекшісі құқық бұзушыларды полиция органдарына жеткізу жағдайларын қоспағанда, автомобильді басқарады немесе автомобильдің алдыңғы жолаушылар отыратын орнына

отырады. Адамды жеткізу жағдайында онымен бірге автомобильдің артқы отыратын орнына отырады [13].

Көлік құралдарындағы ПБЖ 15-30 минут ішінде аялдама жасайды. Аялдамалар кезінде қоғамдық тәртіп пен ЖЖҚ-ні бұзудың алдын алу, қылмыстық және әкімшілік құқық бұзушылықтардың жолын кесу, күдікті адамдар мен көлік құралдарын тексеру мақсатында жаяу патрульдеу жүзеге асырылады. Бұл ретте жаяу патрульдер патрульдік көліктен 300 метрге дейін алыстайды [13].

Патрульдік автомобильде ПБЖ қудалау кезінде қозғалысқа қатысушылардың қауіпсіздігі мен жеке қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін:

- арнайы дыбыстық және жарық сигналдарын қосады;
- нақты жағдайларға қарай қозғалыс жылдамдығын таңдайды;
- қудаланғандардың және жол қозғалысына басқа да қатысушылардың әрекеттерін мұқият бақылайды;
- кезекші бөлімге өзінің тұрған жері және қозғалыс бағыты туралы баяндайды;
- жол қозғалысының басқа да қатысушыларын сақтық шараларын сақтау туралы ақпараттандырады [13].

Оқиға орнындағы ПБЖ-ның іс-әрекеттері батыл болуы және мынадай міндеттерді орындауы тиіс: болған оқиға туралы кезекші бөлімге баяндайды және кезекшінің нұсқауын орындайды; қылмыстық құқық бұзушыларды қудалайды және ұстауды ұйымдастырады; жәбірленушілерге көмек көрсетеді, жедел медициналық жәрдемді шақырады; куәлар мен жәбірленушілерді (тегі, аты, әкесінің аты (бар болған кезде), тұрғылықты жері мен жұмыс орны, телефон нөмірі) анықтайды, жасырынған қылмыскерлердің, ұрланған заттардың, қылмыстың басқа да мән-жайларын анықтайды; қылмыс іздерін және басқа да заттай айғақтарды сақтау мақсатында оқиға орнын күзетуді қамтамасыз етеді; қылмысты ашу және қылмыскерлерді ұстау үшін қажетті басқа да шұғыл іс-қимылдарды жүргізеді; жедел-тергеу тобы келгеннен кейін топ жетекшісінің қарамағына түседі [15].

Қоғамдық тәртіпті сақтау бойынша патрульдік полиция жұмысын ұйымдастырудағы, тағы бір өзекті мәселе, ол жол жүру ережелерін сақтау және жол көлік оқиғаларын алдын алу бойынша міндеттері, қағидаттары мен тәсілдері. Жол қозғалысы саласындағы құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауаптылықты уәкілетті лауазымды тұлғалар тұлғасында мемлекет тарапынан жауапкершілікке тартылатын адам тарапынан кейінгі бұзушылықтардың алдын алу, сол сияқты қоғамдық қатынастардың тиісті жүйесін қорғау, жол қозғалысының тұрақтылығын және авариялылықтың жол берілетін (қолайлы) деңгейін қамтамасыз ету мақсатында жасалған бұзушылық фактісіне қажетті реакция ретінде бағалауға болады.

Жол қозғалысы қауіпсіздігі қызметі тиісті жүйенің тұрақтылығын қамтамасыз етудің фрагменттері ретінде әрекет ететін көптеген субъектілердің күш-жігерінің объектісі болып табылады. Бұл бөлімде құқық бұзушыларды

әкімшілік жауапкершілікке тарту қызметі тек жеке дербес сегмент болып табылады [16].

Сонымен қатар, ол полиция қызметкерінің өзі тікелей әсер ете алмайтын белгілі бір жағдайлар аясында жүзеге асырылатындығын ескеру қажет (бұл, атап айтқанда, заңнаманың жай-күйі, ұйымдастырушылық-техникалық шаралар, полиция бөлімшелерінің штат саны, «қызметтік қондырғылардың» болуы және т.б.). Объективті, нақты проблемалар көбінесе субъективті факторлармен, жергілікті жерлерде тиісті құқық қорғау практикасын ұйымдастырумен байланысты белгілі бір конъюнктуралық процестермен толықтырылады. Қазіргі уақытта қызметкерлердің санын, сондай-ақ олар жүзеге асыратын іс-шараларды (рейдтерді) арттыру есебінен мәселені шешудің тиімділігі өз растауын таппағаны белгілі. Тиісінше, мәселені шешудің сәттілігі негізінен басқа жазықтықта болады. Әділдік үшін, шетелдік тәжірибеде полиция күштерінің жолдарды патрульдеуін күшейтуге баса назар аудару сирек емес екенін мойындау керек [17].

Жол қозғалысы саласындағы құқық бұзушылықтар контекстіндегі «қауіпсіздік» «терминінің функционалдығы мен өкілдігі көлік құралының қауіптілігі жоғары көздерге жататындығына байланысты, арнайы зерттеулерде әділ көрсетілгендей, пайдалану ережелері тұтастай алғанда қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастар жүйесіне тікелей қатысты [18, б. 8]. Егер біз көлікке қатысты мәселеге тоқталсақ, оны қауіптіліктің жоғарылау көздерінің біріне жатқызуға болады, себебі оның тарихи шығу тегі механикалық қауіптің көзі болып табылады, бұл қауіп оны адамның қолдануына байланысты жүзеге асырылады [19]. Аса қауіпті көзі - ұғымы негізінен азаматтық заңнамада және азаматтық-құқықтық теорияда дамитынын ескеру қажет, ал қалған салалар іс жүзінде оның реципиенттерінің бір түрі болып табылады. Қалай болғанда да, жоғары қауіп көзінен болатын жағымсыз салдар әрқашан адамның іс-әрекетіне (әрекетсіздігіне) байланысты болады. Тиісінше, жол қозғалысының жиынтық жүйесіндегі субъективті факторлардың маңызды рөлін ескеру қажет. Іс жүзінде барлық жол қозғалысы әртүрлі психофизикалық қасиеттерге, жеке қасиеттерге, әртүрлі тәртіптілік дәрежесіне және т.б. ие автономды субъектілердің есебінен қалыптасады. осы себепті жол қозғалысына қатысушылардың субъективті мақсаттары сияқты маңызды факторды ескермей, жол қозғалысының қауіпсіздігін қамтамасыз ету әлсіз қол жеткізуге болатын мақсат болып көрінеді.

Әлбетте, теорияда «қызығушылық», «қажеттілік» сияқты категориялармен жұмыс істеу жағдайлары айтарлықтай артып келеді. Негізгі объект ретінде адамдардың мүдделерін білдіретін Е.О.Тузельбаевтың көзқарасы да ортақ ұстаным болып табылады, оған жол қозғалысы саласындағы әкімшілік құқық бұзушылық қол сұғады [20, 28 б.].

Жол қауіпсіздігі әлеуметтік маңызды институт ретінде бағалануы мүмкін. Инфрақұрылымдық аспектіні, көлік құралдарының үздіксіз және қауіпсіз қозғалысы, жаяу жүргіншілердің қозғалысы үшін қажетті жағдайларды

қамтамасыз ету деңгейін сипаттайды. Қамтамасыз ету контекстінде күрделірек, өйткені ол жол қозғалысына қатысушыларға үнемі әсер ету қажеттілігімен, құқық бұзушылықтар фактілеріне жауап берумен, ескерту, тәрбиелік әсер ету жүйесін құрумен байланысты. Сонымен қатар, жол қозғалысына қатысушылардың мінез-құлқына, сондай-ақ оған құзыретті адамдар тарапынан ден қою шараларына қатысты динамикалық фактордың құрылымында оң өзгерістер байқалмайды. Жол қозғалысына қатысушылардың құқық бұзушылық немесе онымен байланысты ықтимал қауіпті мінез-құлқының көлемі жоғары болып қала береді [21, 9 б.].

Тағы бір үлкен қоғамдық тәртіпті сақтау бойынша патрульдік полиция қызметін ұйымдастыру бойынша азаматтар мен ұйымдардың қатысу мәселесі. Біз білеміз Қазақстанның заңнамасында қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге азаматтардың қатысуы туралы заң бар. Өкініштісі бұл заң көп жылдар бойы өзінің қызметін толық көрсетпеуде.

Әрине жеке және заңды тұлғалар келесі қағидаттарды сақтауы тиіс: заңдылық, адам мен азаматтардың құқықтары мен бостанқытарын мінсіз сақтауы [22].

Жоғарыда көрсетілген тұжырымдамаға сәйкес қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету күштерінің қоғамдық бірлестіктермен, халықаралық ұйымдармен және азаматтармен қоғамдық қауіпсіздікке төнген қатерлерге кешенді уақтылы ден қою мақсатында өзара іс-қимыл қағидаты негізінде жүзеге асырылады. Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге қатысуға құқығы бар субъектілердің құрамына полиция бөлімшелері, ішкі істер органдарында құрылатын ішкі істер органдары қызметкерлерінің қоғамдық бірлестіктері (кәсіптік одақтар (қауымдастықтар), ардагерлер кеңестері, қоғамдық тәртіпті қорғауға және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге қатысатын қоғамдық құрылымдар, сондай-ақ азаматтар кіреді.

Ішкі істер органының бастығы жедел жағдайды жан-жақты талдау және бағалау негізінде қабылдаған патрульдік полицияны ұйымдастыру туралы шешім басқару процесінің динамикалық элементі ретінде әрекет ете отырып, бөлімшелер мен нарядтарды жедел басқарудың негізі болып табылады. Ішкі істер органының бастығы жеке өзі немесе оған бағынысты аппарат арқылы патрульдік-бекеттік қызметтің бөлімшелері мен нарядтарын басқарады. Ол кез-келген уақытта қай жерде екенін, не істеп жатқанын, бағынышты бөлімшелер мен нарядтардың не қажет екенін білуге және олардың қызметтік міндеттерін нақты және дұрыс орындауына қол жеткізуге міндетті.

Қоғамдық бірлестіктер мен қоғамдық құрылымдардың қоғамдық тәртіпті қорғауға қатысуы жария басқаруда партисипативтілікті іске асыру тәсілдерінің бірі болып табылады. Қоғамдық басқарудың Бұл сипаттамасы зерттеушілерді қызықтырады. Сонымен, Я.Я. Кайл және С. В. Епинина Ұлыбританияда, АҚШ-та, Испанияда, Норвегияда және басқа елдерде партисипативті тәсілдің қолданылуын талдайды. Олардың пікірінше, қоғамдық басқару жүйесінің

жұмыс істеуіне партисипативті көзқарас неғұрлым белсенді жүзеге асырылса, азаматтардың мемлекет істеріне қатысуы соғұрлым кеңейеді, саяси және экономикалық салалардың дамуы сәтті болады.

Халықтық жасақтар мен құқық қорғау бағытындағы қоғамдық бірлестіктер сияқты ұйымдар шет елдерде құрылады. Мәселен, АҚШ-та түрлі қоғамдық ұйымдар жұмыс істейді, олардың қызметі қоғамдық тәртіпті қорғауға бағытталған. Бұл қоғамдық ұйымдардың халық арасында тиімділігі мен танымалдығы олардың санымен айқын көрінеді, мысалы, АҚШ-та 100 000 мыңнан астам осындай ұйымдар бар. Олар белгілі бір ауданның азаматтарында (яғни тұрғылықты жері бойынша), ақ және афроамерикандық аудандарында қажет болған жағдайда пайда болады. Сонымен қатар, Американдық азаматтардың қатысу формалары әр түрлі: олар ерікті азаматтардан тұратын ерікті полиция ұйымдары, әртүрлі вариациялары бар: көршілес қылмысқа қарсы бірлестіктер, көршілес қадағалау (neighborhood watch), қауіпсіздік бригадалары, «қамқоршы періштелер Одағы» сияқты ұйымдар және т.б. ерікті қоғамдық ұйымдар бұл Филадельфиядағы қауіпсіздік бригадалары, олар ерікті негізде, аудандық принцип бойынша, яғни ұйым мүшелерінің тұрғылықты жері бойынша құрылады. Олардың кейбір артықшылықтары бар. Бұл қауіпсіздік бригадалары күн сайын көшелерді патрульдеуді жүзеге асырады, олар тек өздеріне белгілі, бұл патрульдеудің тиімділігіне ықпал етеді, өйткені мұндай бригадалардың мүшелері өз аумақтарын жақсы біледі және полицияға кез келген қоғамдық тәртіпті бұзу туралы дер кезінде сигнал бере алады [23, 58 б.].

5. ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІ САҚТАУ БОЙЫНША ПАТРУЛЬДІК ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ БОЙЫНША КҮТІЛЕТІН НӘТИЖЕЛЕР, ЖОБАНЫ ІСКЕ АСЫРУ КЕЗЕҢДЕРІ

Айтып өткеніміздей, біздің қоғамда ең маңызды болып азаматтардың конституциялық құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету, сонымен қатар қоғамдық орындарда құқықтық тәртіпті нығайту болып келді және болып қала береді. Бұл әсіресе әлеуметтік-экономикалық тұрғыда өтпелі, яғни жұмыссыз азаматтардың саны ұлғайып, маскүнемдік, нашақорлық, жезөкшелік сияқты теріс әрекеттер кең таралып, халықтың көшіп-қонуы көбейген кезеңдегі ел үшін өте өзекті. Қоғамдық қатынастарды реттеудегі басты рөл Қазақстан Республикасының ПО-на тиесілі [3].

Жүргізілген зерттеуді қорытындылай келе, зерттеу нысанасына айналған және ПО заңнамалық және құқық қолдану практикасын жетілдіруге ұсыным бола алатын мәселелердің мәнін жалпы сипаттайтын маңызды тұжырымдарды бөліп көрсету керек.

Ресей Федерациясының, Жапонияның мысалындай Қазақстандағы жүйесінде жол қозғалысы қауіпсіздігінің жеке орталығын (немесе жеке институтын) құру қажет болып көрінеді. Оның қызметі қоғамдық тәртіпті сақтау және жол қозғалысы қауіпсіздігі саласындағы заңнамалық және өзге де нормативтік-құқықтық актілердің жобаларын дайындау, Жол полициясы жұмысының тиімділігін арттыру жөнінде ұсыныстар әзірлеу болуға тиіс. Біздің ойымызша, шет мемлекеттердің мысалында ведомстводан тыс, тәуелсіз, орталықтандырылмаған орталық немесе күрделі бағыныстылығы бар ұйым - екі және одан да көп құрылуы керек.

Қазақстанның патрульдік полициясын перспективалық реформалауды екі бағыттың бірінде жүргізген жөн. Біріншісі Ұлыбританияның жолымен жүру, онда жергілікті жерлерде полицияның қызметін реттейтін және бақылайтын арнайы қоғамдық ұйымдар, сот және атқарушы билік өкілдерінен, сондай-ақ сайлау шарттарында қоғамдық ұйымдар мен барлық бейінді бірлестіктерден құрылады. Жергілікті патрульдік полиция органдары полиция бастығына есеп беруі керек және бір уақытта осы арнайы сайланған органдардың бақылауында болуы керек. Екіншісі нұсқа - АҚШ жолымен жүру-мұндай құрылымды мемлекет деңгейінде ұйымдастыру. Оның функцияларына осы саладағы қызметтің әртүрлі бағыттары бойынша заңнамалық актілердің жобаларын, оның ішінде жол қозғалысы қағидаларының негіздерін және көлік құралдарының конструкциясы мен техникалық жай-күйіне қауіпсіздік стандарттарын дайындау; апаттардың алдын алу бағдарламаларын әзірлеу және оларды іске асыру кіруге тиіс. Мысалы, жол қозғалысына қатысушылардың жекелеген санаттарының қауіпсіздігін арттыру, жылдамдық режимінің сақталуын бақылау, рульде ішімдік ішуге қарсы күрес, жол полициясы мен медициналық қызметтердің ЖКО-да зардап шеккендерге көмек көрсету. ЖКО-ны есепке алу және талдау жүйесін жетілдіру, құрылу сапасын арттыру

жөніндегі бағдарламалар, жолдар мен жол бойындағы жолақтардың жұмысын жақсарту.

Халықтың сенімін арттыру жөніндегі іс-шаралар, көшедегі қауіпсіздікке нөлдік төзімділік, жол қозғалысы, Халықпен білім беру жұмысы, көптеген мамандардың пікірінше, болашақта ұзақ мерзімді оң нәтиже береді. Полицияның халықтың, жол қозғалысына қатысушылардың мінез-құлқына әсер ету жөніндегі жұмысы белсенді түсіндірілуі және насихатталуы тиіс, бұл сауалнама нәтижелерімен расталады. Сондықтан үгіт-насихат топтарын (баспасөз қызметі), ұйымдастыру-талдау және ақпараттық орталықтарды нығайту қажет. Бұл мамандар журналистика және құқықтану, жедел ақпарат алу үшін заманауи компьютерлік технологиялар, саясаттану, әлеуметтану, жарнама және психология негіздерін білетін жоғары білікті мамандар болуы керек.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, патрульдік полиция бөлімшелерінің қоғамдық тәртіпті сақтау жөніндегі қызметінің тиімділігі полицияның тексерулері ақпараттық-насихаттық науқандармен сүйемелденген кезде айтарлықтай жоғары болады. Науқан барысында жүзеге асырылатын іс-шаралар, жалпы алғанда, ұқсас: мерзімді басылымдардағы көптеген тиісті Жарияланымдар, теледидардан бейнероликтер көрсету, плакаттар, банерлер орнату, заңнама талаптарын түсіндіретін буклеттер шығару және осы немесе басқа іс-әрекеттер тірі қалуға және ауыр жарақат алмауға қалай көмектесетіні туралы дәлелдер және т. б. Полицияның қадағалау қызметін қолдау науқандарынан басқа, Еуропа елдерінде қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған өзге де бұқаралық ақпараттық-насихаттау іс-шараларын өткізу тәжірибесі мол. Олардың кейбіреулері мерзімді сипатқа ие, ал басқалары заңнамаға өзгерістер енгізілгеннен кейін ұйымдастырылады. Науқан атаулары немесе ұрандар әр түрлі, болуы мүмкін мысалы, «Қауіпсіздік белдіктері өмірді сақтайды» (Австрия), «Мен қолдаймын» (Бельгия), «Алдымен қауіпсіздік» (Мальта), «Мен өзімді полициядан гөрі өзім тексерген дұрыс» (Чехия), «Назар аударыңыз» (Ұлыбритания) [23, 58 б.].

Мұндай кең насихаттық іс-шаралар билік тарапынан осы мәселеге, тиісінше, үлкен бюджетке ерекше назар аударылғанын айғақтайды. Осындай әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алудың шараларының қолданыстағы жүйесіне имплементациялау жолымен мұндай тәжірибені қолдану перспективалы болып көрінеді.

Дамыған елдерде ұзақ уақыт бойы жол қозғалысы ережелерін, әсіресе олардың ең маңыздыларын жүйелі түрде бұзудың алдын алу үшін әртүрлі шаралар қолданылып келеді. Негізінен әлемдік тәжірибеде белгілі шаралар әрбір жүргізушінің жасаған бұзушылықтарын есепке алуды және көлік құралдарын басқарудан қасақана бұзушыларды шеттетуді көздейді. Яғни, ұпайлардағы және онсыз бұзушылықтарды бағалау. Бұл ретте екі жүйеде де жүргізуші жол берген бұзушылықтардың қоғамдық қауіптілік дәрежесі оның жүргізуші куәлігін сақтайтынын немесе сақтамайтынын анықтайтын шешуші

фактор болып табылады. Көптеген елдердің тәжірибесі көрсеткендей, бірнеше бұзушылықтар жасау арқылы көлік құралын басқару құқығынан айыру мүмкіндігі жүргізушілерге айтарлықтай мөлшердегі айыппұлға қарағанда күшті тежегіш әсер етеді. Біздің ойымызша, Қазақстан Республикасы үшін айыппұл баллдарының жинақтаушы жүйесі қолайлы.

Бір бұзушылық үшін қосылуы немесе алынуы мүмкін ең жоғары балл-10 балл, ең аз 3 балл. Барлық бұзушылықтар дерекқорға енгізіледі және теріс баллмен көрсетіледі. Ең көп ұпай жинаған кезде – жүргізуші көлік құралын басқару құқығынан айырылады. Жүргізуші алған (немесе одан алынған) айыппұл балдарын есепке алу және жалпы жол қозғалысы ережелерін бұзушылықтарды балдық бағалау жүйелерін басқару үшін автоматтандырылған орталықтандырылған тіркелімдер жасау қажет. Онда жүргізуші куәлігінің барлық иелері туралы мәліметтер, сондай-ақ жол қозғалысы ережелерін бұзу күні, қандай ереже бұзылғандығы, сондай-ақ ЖКО-ға қатысу күні туралы ақпарат болуы керек. Жолдағы мінез-құлқын бақылау үшін жүргізуші Халыққа қызмет көрсету орталығына жүгіне алады немесе Egov арқылы ақпарат алып, оның ұпайлары туралы ақпарат ала алады. ЖКО бұзғаны үшін ең жоғары балл жинаған кезде (10 балл) жүргізуші жүргізуші куәлігінен айырылады. Алайда, жүргізушілерге өз позицияларын қайта құру арқылы жақсартуға мүмкіндік беріледі.

Шетелдік тәжірибені ескере отырып, патрульдік полиция қызметкері кезекшілік кезінде өзімен бірге ала алатын қолма-қол ақша мөлшеріне ерекше шектеулер қою керек. Қазақстан Республикасы үшін бұл тәжірибе қолайлы, себебі бұл сыбайлас жемқорлықты азайтуға көмектеседі. Патрульдік полиция қызметкерлері қызмет атқару кезінде өздерімен бірге 10 000 теңге соманы белгілеуге құқылы ұсынылатын ақшалай лимит (шек) ретінде. Жоспарға сәйкес бақылау-профилактикалық бөлімдердің жеке құрамы бойынша инспекция қызметінің қызметкерлері, сондай-ақ өз қауіпсіздігі жолдарда тұрақты рейдтер жүргізуі тиіс.

ЖПҚ-ның жас қызметкерлерін жалпы және нақты патрульдік полицияда, атап айтқанда ведомстволық мекемелерде және қызмет орны бойынша сапалы дайындау қажет, өйткені дөрекілік, кәсіби этика талаптарын бұзу, лауазымдық өкілеттіктерді асыра пайдалану, заңнаманы білмеу, өз құқықтары мен міндеттерін білмеу (жалпы қабілетсіздік) патрульдік полиция қызметкерінің мәртебесін төмендетуге ықпал ететін негізгі мән-жайлар болып табылады.

Полицейдің әлеуметтік мәртебесін перспективалы реформалау, іске асырылған іс-шараларды бағалау және қолданыстағы, сондай-ақ ішкі істер органдарының жұмыстан шығарылған қызметкерлерін әлеуметтік қолдаумен неғұрлым толық қамту, корпоративтік рухты ояту үшін алынған ақпаратты пайдалану мақсатында ІІО қызметкерлерінің, қызметтен босатылған азаматтардың және олардың отбасы мүшелерінің әлеуметтік-экономикалық және құқықтық жағдайына жыл сайынғы мониторинг жүйесін әзірлеу.

6. ЖҰМЫСТЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ШАРАЛАРДЫ ІСКЕ АСЫРУҒА КӨЗДЕЛЕТІН НОРМАТИВТІК ҚҰЖАТТАРДЫҢ ТІЗБЕСІ

Қоғамдық қауіпсіздікті қоғаммен әріптестік жасап қамтамасыз етудің 2024 – 2028 жылдарға арналған тұжырымдамасын (құқық бұзушылық профилактикасы саласында) бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 29 желтоқсандағы № 1233 қаулысында, әділетті Қазақстанның қауіпсіз және құқықтық қоғамын құру бағдары азаматтардың құқықтары мен бостандығын қорғауға бағытталған құқық үстемдігін қамтамасыз етуді, сондай-ақ құқық тәртібін қамтамасыз ету мәселесінде мемлекет пен қоғам арасындағы өзара қатынастың теңдестірілген моделін қалыптастыруды айқындайды. Қоғамның орнықты дамуы үшін қауіпсіздік бірден-бір құндылық екенін, ал алдын алу шараларына инвестиция салуға қарағанда қылмыс мемлекетке әлдеқайда шығынды болатынын түсіну қылмыстың алдын алудың қазіргі заманғы жүйесін дамыту негізі болады [4].

Әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін айыппұлдарды өндіріп алу проблемасын заңнамалық деңгейде шешу керек. Оның ішінде қоғамдық тәртіпті қорғау саласында патрульдік полиция. Қазіргі уақытта өндіріп алу мәселесі сот орындаушыларына айыппұлдардың аз мөлшерін өндіріп алудың тиімсіздігі болып табылады, өйткені бұл олар үшін де, жалпы мемлекет үшін де тиімсіз. Демек, құқық бұзушыларды да, сот орындаушыларын да өз міндеттерін орындауға айтарлықтай ынталандыратын жағдайларды қарастыру қажет. Бастапқы осындай дизайн ретінде біз айыппұлдарды өндіріп алудың келесі тетіктерін ұсынамыз.

Мысалы, құқық бұзушыға тиісті түрде салынған айыппұл оған 15 күн ішінде төленуі керек. Айыппұлды белгіленген мерзімде төлеу жағдайында айыппұл сомасының 20% -. (мысалы) баламалы соманы дисконт-қайтару түрінде материалдық ынталандырудың белгілі бір түрін көздеу қажет. Егер құқық бұзушы оны уақтылы төлемесе, іс сотта қаралуы керек. Сот шешімі айыппұл сомасына сот шығындарын (шығыстарын) қоса отырып, айыппұлды әр 30 тәулік сайын екі есеге автоматты түрде ұлғайтуды көздеуге тиіс. Осылайша, әрбір төленбеген айыппұл бойынша сома оны өндіріп алу мемлекет үшін үнемді және сот орындаушылары үшін тартымды болатындай етіп өседі. Мұндай тәсіл Қазақстан Республикасының ІІМ-ні өзіне тән емес айыппұлдарды өндіріп алудан құтқарады, әкімшілік құқықтық қатынастарға қатысушыларды тәртіпке келтіреді және жергілікті бюджеттерді әділ толықтыруға мүмкіндік береді.

«Қауіпсіздік» санаты ҚР ӘҚБтК-нің 30-тарауына енгізілген Әкімшілік құқық бұзушылықтардың барлық тобының фокус-объектісі ретінде әрекет етуі тиіс, осыған байланысты осы тараудың атауын өзгерту және былайша тұжырымдау қажет: «Көліктегі және жол шаруашылығындағы қозғалысы мен пайдалану қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі әкімшілік құқық бұзушылықтар».

ҚОРЫТЫНДЫ

Ұсынылған жобаны қорытындылай келе, қоғамдық тәртіпті сақтау - бұл Қазақстан Республикасында күнделікті ұйымдастырылатын процестің жүйе құраушы векторы. Бүкіл қауіпсіздік жүйесінің негізгі, жалпы мақсаты-әрбір объект пен субъект үшін сөзсіз бар ықтимал тәуекелдерді азайту. Қоғамдық тәртіпті қорғау жүйесіндегі түйінді сөз ретінде қоғамдық тәртіпті қорғау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы нақты инциденттерге әкеп соғуы мүмкін ықтимал қатерлерді танылуы тиіс.

Жалпы алғанда, қоғамдық тәртіпті бұзуға кінәлі адамдарды жауапқа тарту субъектісі ретінде полиция қызметі әртүрлі бағыттағы бірқатар функцияларды қамтиды - фактографиялық-тіркеушіден (оның ішінде цифрлық технологиялардың көмегімен) әкімшілік жауапкершілікті тиісінше іске асыруды қамтамасыз ету функциясына дейін. Полиция қызметінің тиімділігіне факторлардың едәуір жиынтығы әсер етеді, олардың көпшілігі қызметкерлердің мүмкіндіктері саласында емес (заңнаманың жай-күйі, ұйымдастырушылық-техникалық шаралар, полиция бөлімшелерінің штат саны. Патрульдік полиция қызметкерлерінің штат санын оңтайландыру туралы мәселе қою, әсіресе техникалық жазу және бейнежазба құралдарын пайдалану тәжірибесін ескере отырып, сөзсіз болып табылады. Сонымен қатар, ол объективті аналитикалық бағалау жолымен, оның ішінде жол қозғалысында да, іргелес аумақты патрульдеуде де қауіпсіздіктің жалпы деңгейінде көрінбестен дәйекті түрде жүргізілуі тиіс.

Қоғамдық тәртіпті сақтау бойынша патрульдік полиция қызметін ұйымдастыруды жоғары деңгейге жеткізу үшін келесі қызметке көп назар бөлген дұрыс: азаматтардың өмірін, денсаулығын, құқықтары мен бостандықтарын қылмыстық және өзге де құқыққа қарсы қолсұғушылықтардан қорғауды бірінші орынға қою; құқық бұзушылықтардан, жазатайым оқиғалардан және ЖКО-дан зардап шеккен, сондай-ақ дәрменсіз немесе өмірі мен денсаулығына қауіпті өзге де жағдайдағы азаматтарға көмек көрсетуді сауатты ұйымдастыру (алғашқы медициналық көмек көрсетуді талаптарды білуін үнемі тексеру); қылмыстар мен әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алу мен жолын кесуді, олардың жасалуына ықпал ететін мән-жайларды анықтауды және оларды өз құзіреті шегінде жою жөнінде шаралар қабылдауды; басқа құқық қорғау және мемлекеттік органдармен бірлесіп, ТЖ кезінде азаматтарды құтқару және оларға дәрігерге дейінгі көмек көрсету бойынша шұғыл шаралар қабылдауды; қоғамдық тәртіпті сақтау, жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері бойынша азаматтармен өзара іс-қимыл жасауды; өз құзіреті шегінде құқық қорғау және өзге де мемлекеттік органдар желісі бойынша жүзеге асырылатын қылмыстардың және өзге де құқық бұзушылықтардың алдын алу және ескерту, адамдарды іздестіру жөніндегі іс-шараларға қатысуды; өз өкілеттіктері шегінде соғыс жағдайында және ТЖ кезінде ПО-ның тапсырмаларын орындауға қатысуды [4].

Жалпы алғанда, қоғамдық тәртіпті бұзуға кінәлі адамдарды жауапқа тарту субъектісі ретінде полиция қызметі әртүрлі бағыттағы бірқатар функцияларды қамтиды – фактографиялық - тіркеушіден (оның ішінде цифрлық технологиялардың көмегімен) әкімшілік жауапкершілікті тиісінше іске асыруды қамтамасыз ету функциясына дейін. Полиция қызметінің тиімділігіне факторлардың едәуір жиынтығы әсер етеді, олардың көпшілігі қызметкерлердің мүмкіндіктері саласында емес (заңнаманың жай-күйі, ұйымдастырушылық-техникалық шаралар, полиция бөлімшелерінің штат саны, «қызметтік қондырғылардың» болуы және т.б.). Патрульдік полиция қызметкерлерінің штат санын оңтайландыру туралы мәселе қою, әсіресе техникалық жазу және бейнежазба құралдарын пайдалану тәжірибесін ескере отырып, сөзсіз болып табылады. Сонымен қатар, ол объективті аналитикалық бағалау жолымен, оның ішінде жол қозғалысында да, іргелес аумақты патрульдеуде де қауіпсіздіктің жалпы деңгейінде көрінбестен дәйекті түрде жүргізілуі тиіс.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды.
2. Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 23 сәуірдегі № 199-V ҚРЗ.
3. Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы.
4. Қоғамдық қауіпсіздікті қоғаммен әріптестік жасап қамтамасыз етудің 2024 – 2028 жылдарға арналған тұжырымдамасын (құқық бұзушылық профилактикасы саласында) бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 29 желтоқсандағы № 1233 қаулысы.
5. «Халықтың қауіпсіздігі мен құқық қорғау органдарына деген сенім деңгейін бағалау» зерттеуі (Қазақстандағы виктимизацияның халықаралық сауалнамасы) Ян ван Дайк, Джон Ван Кестерен, Алексей Трошев және Гэвин Слейдтің есебі. Астана 2018. 66 бет.
6. Зарубежный опыт системы охраны общественного порядка и профилактики правонарушений в населенных пунктах. Автор Зиядуллаев М.З. Научный журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения, №2 - 2017 г. 42-47 стр.
7. Концепция организации деятельности полиции и возможность их использования в отечественной практике. Автор: Васильев Дмитрий Владимирович. Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. к.ю.н. Академия управления МВД России. Москва, 2005.
8. Международный опыт по системе оценки работы полиции и рекомендации для Республики Казахстан. Научная публикация. Алматы, 2021 — 48 б.
9. Административное право Республики Казахстан. Учебник. Автор Таранов А.А. Алматы – 1997 г. 272 стр.
10. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ.
11. Қазақстан Республикасында ПО патрульді-бекеттік қызметінің қызметін ұйымдастыру. Диссертация. Қасым Н.Ш. ҚР ІІМ Б.Бейсенов ат. ҚА. Қарағанды, 2014. 71 б.
12. Организация административно-правовой охраны общественного порядка и обеспечения общественной безопасности при проведении массовых мероприятий. Автореф. Дисс. на соиск.уч.ст.к.ю.н. Коротченков Д.А. Хабаровск. 2006 г. 84 с.
13. «Елді мекендерде және қала сыртындағы автомобиль жолдарында қоғамдық тәртіпті сақтау және жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша Қазақстан Республикасы полиция қызметкерлерінің патрульдік-бекеттік қызметті атқаруы жөніндегі нұсқаулықты бекіту туралы» Қазақстан

Республикасы Ішкі істер министрінің 2023 жылғы 15 ақпандағы № 164 бұйрығы.

14. «Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары қызметкерлерінің әрекеттерін және қылмыстық немесе әкімшілік құқық бұзушылықтардың жасалу фактілерін тіркеу үшін техникалық құралдарды пайдалану нұсқаулығын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2014 жылғы 31 желтоқсандағы № 971 бұйрығы.

15. Құқық қорғау қызметі туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV Заңы.

16. Жол жүрісі туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 17 сәуірдегі № 194-V ҚРЗ.

17. Тимакова В.В. Некоторые аспекты международного опыта в обеспечении безопасности дорожного движения // Современные проблемы гражданской защиты. – 2012. – С. 38-39.

18. Кондрашов Б.П. Общественная безопасность и административно-правовые средства ее обеспечения: учебное пособие. – М., 1998. – С. 8.

19. Боер А.А., Алешин Н.В. Транспортное средство как источник повышенной опасности // Отечественная юриспруденция. – 2017. – № 1 (15). – С. 14.

20. Тузельбаев Е.О. Правовые основы обеспечения общественной безопасности в Республике Казахстан: монография. - Алматы, 2004. – С. 28.

21. Геворкян И.Ш., Хрисанов В.А., Михайликов В.Л. Выполняя социальный заказ общества, готовим современных полицейских // Проблемы правоохранительной деятельности. - 2013. - № 1. - С. 8-14.

22. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге азаматтардың қатысуы туралы Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі № 590 Заңы.

23. Воронина Л. И. Участие граждан в охране общественного порядка: сравнительный анализ российского и зарубежного опыта // Стратегии развития социальных общностей, институтов и территорий : материалы V Международной научно-практической конференции, Екатеринбург, 22-23 апреля 2019 г. С. 56-61.)